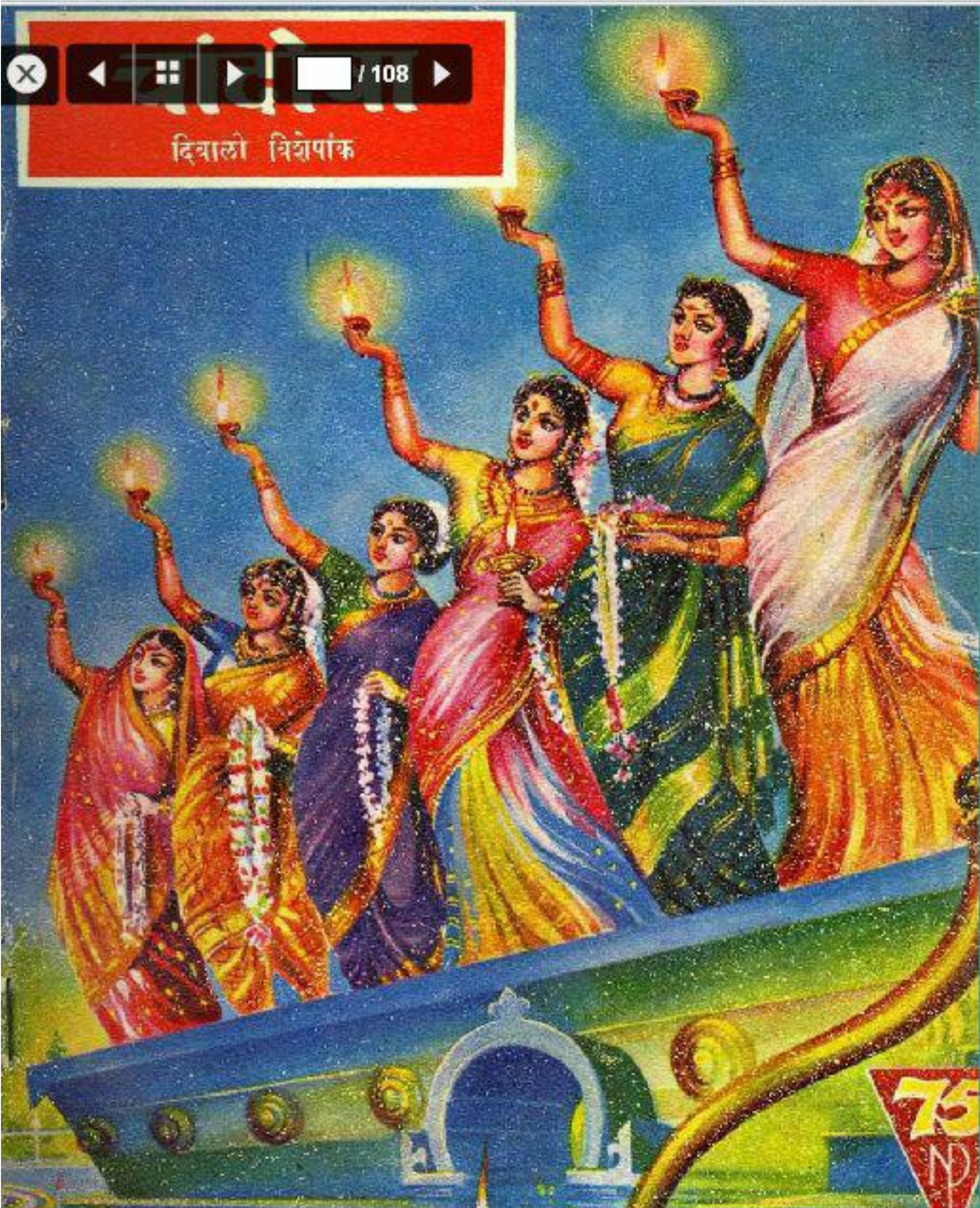

दिवाली विशेषांक
75
nP

शंका समाधान

भीमूच्या गांवीं एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. रोज निरनिराळीं पक्वान्नें करून खायची त्याला फार हौस होती. त्यानें या कामावर एका आचाऱ्याला नेमलें होतें. मालक दिवसांतून निदान तीनदां तरी खात असे. प्रत्येक वेळीं नवीन चवदार पदार्थ त्याला लागे.

सैंपाक्याला देखील खूप खायची संवय होती. खाऊन पिऊन मालक झोंपला कीं, आचारीपण उरलेलीं पक्वान्नें फस्त करून झोंपीं जाई. पण मालकानें हांक मारली कीं त्याला जावें लागे. त्यानें विचार केला कीं, हाता-खालीं एक पोऱ्या ठेवून घ्यावा.

एके दिवशीं त्यानें तें आपल्या मालकाला सांगितलें. मालकानें कबूल केलें. आचारी भीमूच्या आजीकडे आला आणि भीमूला कामाला पाठवायला सांगितलें. म्हातारीनें विचार केला, बरें झालें. त्याचें पोट भरेल व येतांना कांहीं तरी अन्न बरोबर घेऊन येईलच कीं नाहीं. त्यावर आपला उदर-निर्वाह चालेल. म्हातारीनें भीमूला बोलावून आचाऱ्याची ओळख करून दिली. आचारी त्याला बरोबर बोलावून घेऊन गेला.

तो श्रीमंत मनुष्य जेवला कीं झोंपे व झोंपून उठला कीं, खायला काय केलें आहेस म्हणून विचारी. आचारी जें कांहीं समोर-आणून ठेवी तें खाऊन पिऊन पुन्हां झोंपी जाई.

कधीं कधीं तो मध्येंच उठून विचारी—"अरे, खायला प्यायला काय केलें आहेस?" झोंपेंत उठून खाल्ल्यामुळें आपलें जेवण झालें असल्याचें तो पार विसरून जाई.

[श्री. मा. गो. मोरे

आचारी म्हणे—"मालक, आतांच तर आपण जेवून झोंपलांत!" पण धन्याला तें खरें वाटत नसे. सैंपाक्यानें खरकटें ताट आणून दाखविलें म्हणजे त्याला खरें वाटे. म्हणून सैंपाक्यानें मालकाचें जेवण झाल्यावर त्याचें ताट त्याच्या पलंगाखालींच ठेवण्याचा प्रघात ठेवला. मालकानें विचारल्याबरोबर तो तें ताट दाखवी.

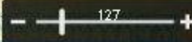
कांहीं दिवसांनीं सैंपाक्याला एक कृप्ति सुचली. कारण त्याला स्वतःला जेवल्या-नंतर झोंप येई. सैंपाक करण्याचा आळस त्याला वाटूं लागला. म्हणून त्यानें मालकाला या शिवाय खरकटें ताट दाखवूनच किस्ये-कदां काम भागवून नेलें. तो मालकाच्या ओंठाला हळूच तूप व साखर लावून निघून जाई आणि घोरत पडत असे.

मालकानें जेवण आणायला सांगितलें म्हणजे म्हणें—"आतांच तर जेवलात मालक! पहा, हें ताट आणि तोंड सुद्धां नाहीं धुतलें मालकांनीं." मालक ताट पाहून व ओंठावर तूप व साखरेचा अंश राहलेला पाहून विशेष तक्रार वगैरे करीत नसे.

ज्या दिवशीं भीमू नोकरीवर आला त्या दिवशीं सैंपाक्यानें सैंपाक करून स्वतःच सर्व खाऊन टाकलें व उष्टें ताट भीमूच्या हातांत देऊन तें मालकाच्या पलंगाखालीं नेऊन ठेवायला सांगितलें. नंतर तूप व साखर देत असेंहि सांगितलें कीं, मालक झोंपलेले आहेत त्यांच्या वरच्या ओंठाला हळूच लावून ये. कांहीं भीति नाहीं. छान घोरत पडले आहेत.

भीमूनें छान समजल्यासारखी मुंडी हलविली आणि मालकाच्या पलंगाखालीं ताटवाटी नेऊन ठेवली आणि तूप साखर मालकाच्या वरच्या ओंठाला लावण्यासाठीं पुढें सरसावला. पण वरच्या ओंठावर तर

मिशा होत्या. मिशांवर नाक होतें. मिशांवर लावावें कीं नाकावर याचा त्याला उलगडा होईना. शेवटीं त्यानें मालकाला जागें केलें. म्हणाला—"मालक, आचाऱ्यानें तुमच्या वरच्या ओंठाला तूप साखर लावायला सांगितलें आहे. पण तुमच्या मिशा पहा किती मोठ्या आहेत. मग ही तूप साखर मिशांना लावूं कीं नाकाला. आपण सांगाल तसें करतों."

मालक झोंप मोडल्याबरोबर विचारूं लागला—"अरे पण ताट नाहीं का वाढून आणलेंस ?"

"सैंपाक्याचें जेवण झालें मालक. त्यानेंच हें ताट येथें ठेवून तुमच्या ओंठाला तूप साखर लावून ठेवायला सांगितलें आहे. पण तुमच्या ओंठावर मिशा आहेत व मिशांवर नाक आहे. आतां ही तूप साखर मिशांना लावूं कीं नाकाला. आपण सांगाल तसें करतों." भीमू म्हणाला.

"ही काम भानगड आहे ? बोलाव आचाऱ्याला." मालक म्हणाला.

"पण तो तर झोंपला आहे मालक ! आपण उठलांत म्हणजे आपलें जेवण झालें आहे असें सांगून आपल्याला हें ताट दाखवायला सांगितलें आहे." भीमूनें सर्व सांगून टाकलें."

तेव्हां मालकाला कळलें कीं इतके दिवस सैंपाक्यानें स्वतः खाऊन पानें माझ्या तोंडाला पुसली आहेत. त्यानें एक सोटा घेतला व आपल्या सैंपाक्याला व भीमूला छान बडवून काढलें आणि म्हणाला—"चालते व्हा सगळे. आचाऱ्यानें पण भीमूला खूप बडवून काढलें. कारण त्याच्या मूर्खपणामुळेंच त्याची नोकरी गेली होती."

दक्ष-यज्ञ

तृतीय अध्याय

सतीस येतांना पाहुनिया
तोंड फिरविलें दक्षानें।
समोर कोणी नाहीं आला
नाहिं बोलला सुमुखानें॥

बसला होता दूर जरी तरि
उच्च आसनावर दक्ष,
आली सति हें कळलें त्याला
नाहीं दिधलें पण लक्ष॥

होम पेटला होता, कां पण
ज्वाळा दक्षाच्या डोळ्यांत ?
सतीस दिसलें सर्व वेगळें,
थक्क जाहली चकित मनांत॥

लक्षावधि मुनि, देव, विप्रगण
पहात होते तो यज्ञ।
नव्हते आले फक्त एकटे
परमेश्वर शिव सर्वज्ञ॥

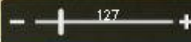
उठून गेला गोंधळ ऐकुन
"हरहर शंभो" चा जयघोष।
माता आली मुलीस भेटुन
झाला तिजला अति संतोष॥

भीति पतीची परंतु तिजला
वाटत होती, म्हणतिल काय !
कारण माहित होतें सगळें;
मन मातेचें, करील काय !!

राग जांवया वरति पतीचा
समोर आलेली मुलगी;
कळवळलें तें मातृ-हृदय अति,
पवित्र निर्मल एक जगीं॥

माता-पुत्री भेटल्या जणूं,
भेटे पाडस हरिणीला,
गाय वासरा, तसें भासलें
हृदय मनोहर सर्वांला।

श्री. भालचंद्र आपटे, नवी दिल्ली

करीत होते कौतुक सगळे
राग भडकला दक्षाचा।
दक्षपत्नि बाजूला झाली
क्रोध पाहुनी नवऱ्याचा॥

बहिणी "ताई!" म्हणत धांवल्या
होत्या, त्या पण चपापल्या;
फिरल्या मार्गे भिउन पाहुनी
नजर पित्याची पण अपुल्या॥

प्रसंग दिसला सतिस वेगळा
दुःखि जाहलें चित्त तिचें।
परतावें कीं, रहावें तिथें,
काय करावें तिज न सुचें॥

धीर करुनि ती हात जोडुनी
उभी राहिली पित्याजवळ।
वक्र करुनि तो भ्रुकुटी वदला–
"बोल काय तें पतीजवळ॥

"निघून जा तूं परत पावलीं
स्थान न माझ्या घरीं तुला!
कशास आलिस येथें कोणी
बोलविलें का सांग तुला?"

वाणी निष्ठुर ऐकुनिया ती
थक्क जाहली सती अशी,
वज्र शिरावर पडलें असतां
दुःखित व्हावी मृगी जशी॥

वाहुं लागले अश्रु घळघळां
क्षणांत डोळ्यांतून तिच्या।
कीं क्रोधाग्नीच्या त्या होत्या
ठिणग्या डोळ्यांतील तिच्या॥

"मन मोडुन मी पतिचें आलें
माहेराचा मान धरून;
काय मिळविलें येउन येथें
पतिचा अन् अपमान करून!"

ऐकला तिनें करीत होते
विप्र-देव-मुनि मंत्रोच्चार।
करीत नव्हता परंतु कोणी
चुकुन शिवाचा नामोच्चार॥

विंचु चावला जणूं वाटलें
पाहुन पतिचा तो अपमान।
मानत आली होति सदा ती
पतिच्या मानामध्यें मान॥

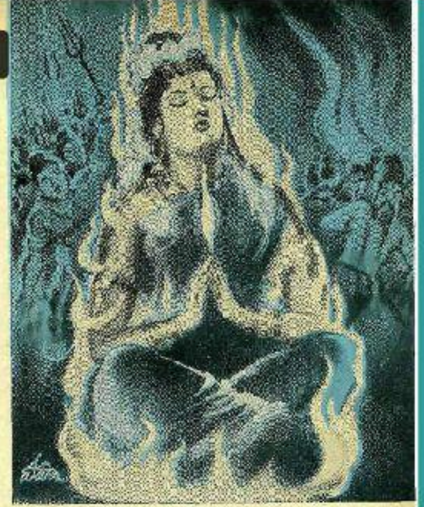
थरथर सहसा कांपुं लागलें
क्रोधाग्नीनें तिचें शरीर।
पित्यास संबोधुन ती वदली,
वाणी होती अति गंभीर–

"जन्म दिला मज, उपकारास्तव
पित्यास करतें प्रथम प्रणाम,
ऐका अन् पति अपमानाचा
भोगा होईल जो परिणाम॥

"शिवा शिवायच यज्ञ कशाचा?
काय वाटला तुम्हां खेळ?
वुडत्याचा खोलांत पाय हा!
हंसेल तुम्हां जो ऐकेल॥"

दक्ष ऐकुनी ओरडला–"जा,
बंद तोंड तूं कर अपुलें।
लहान तोंडीं मोठा घेणें
घास शोभतें का असलें?

"नको पित्याला पतीस कर जा,
तुला पाहिजे तो उपदेश।
ऐकलेंस तूं नाहिंस जर तर
काढिन धरुनी झिंजा केस!!"

क्षुब्ध ऐकुनी शिवगण झाले
नाद भयंकर अन् केला।
शांत करुनि बसविलें सतीनें
तत्समयीं ज्याला त्याला।

पित्यास वदली–"थोर तुम्ही पण
केला आहे हा अविचार!
करी नित्य जो शुभ जगताचें
त्याच्याविषयीं असा विचार?"

"गर्व खर्व हा होइल तुमचा
ध्वंस यज्ञपण क्षणांत हा!
बाप तुम्ही, पण शाप तुम्हांला!–
कांटा राहिल मनांत हा!"

शाप देउनी मनांत साध्वी
सती जाहली दुःखी फार।
उत्तरेकडे मुख ती करुनी
बसली पतिचा करित विचार॥

ध्यान धरुनि ती बसतां ज्वाला
निघूं लागल्या अंगांतून,
शक्य न झालें कुणा वांचणें
दिव्य तिच्या त्या तेजांतून॥

जळून गेली मेणावाणी
मूर्ति सतीची ती साकार।
यज्ञ मंडपामध्यें नंतर
उठून गेला हाहाकार॥

शिरून नंदी, गण ओरडले,
सुटला कित्येकांचा धीर-
"पकडा त्याला कुठें दक्ष तो"
पळूं लागले ऐकुनि वीर!

दक्ष पळाला दृश्य पाहुनी
लपला मागें भृगुमुनिंच्या।
अग्नि अस्त्र घेउनी पातले
सैनिक मंत्रनें त्यांच्या॥

आणि गणांचें युद्ध जाहलें
एक भयंकर त्यांच्याशीं।
यज्ञभूमि जणुं युद्धभूमि ती:-
पडल्या प्रेतांच्या राशी॥

गंमत बघण्या यज्ञाची जे
आले होते प्रेक्षकगण।
पाय काढला त्यांनीं तत्क्षण
होता मोलाचा तो क्षण॥

मावळतां रवि पाठ दाखविलि
सर्व गणांनीं प्राणभयें;
पाठ दाखवुन रणांगणाला
सर्व पळाले भृगूभयें॥

युद्ध थांबलें, नारदमुनि पण
म्हणत निघाले-"नारायण!"
किती व्यर्थ हें रक्त सांडलें-
"नारायण हरि, नारायण!"

[१३]

[चित्रसेननें राज्यांत माजलेली अराजकता नाहींशी करण्यासाठीं अनेक उपाय केले. चोर व लुटेरे यांना वश करून त्यांना शेतीसाठीं जमिनी दिल्या. या अवधींत महाराणी कांतिमतीला एक मुलगा झाला. तो पांच वर्षांचा होतांच उग्राक्ष त्याला घेऊन जाण्यासाठीं आला. चित्रसेननें एका मुलाला आणून उग्राक्षासमोर उभा केला. त्यालाच युवराज समजून उग्राक्ष त्याला घेऊन गेला. पण तो मुलगा युवराज नसून सैंपाक्याचा मुलगा आहे हें उग्राक्षाला कळलें. पुढें वाचा]

उग्राक्ष रागारागानें त्या मुलाला घेऊन कपिलपुराच्या किल्ल्यापर्यंत आला. दुरूनच त्याला येत असलेला पाहून अमरपालनें चित्र सेनाला सावध केलें-"महाराज, तो राक्षस इतका रागवलेला दिसत आहे कीं तो काय करील हें सांगवत नाहीं."

चित्रसेन काय बोलणार? राणी कांतिमति घाबरूनच गेली. चित्रसेन म्हणाला-"म्हणजे तो मुलगा युवराज नव्हे हें उग्राक्षाला कळलें आहे."

"त्याला फसविणें इतकें सोपें नाहीं महाराज!" अमरपाल म्हणाला.

चित्रसेन कांतिमतीकडे वळून जें केलें हें कांहीं बरोबर केलें नाहीं असें दाखवीत म्हणाला-"बरोबर आहे, तुझें म्हणणें. मी वचन दिलें, तेव्हां या भयंकर परिस्थितीची

मला कल्पना देखील नव्हती." "आपण त्याचा कांटा दूर केला तर, महाराज?" अमरपालनें विचारलें.

"तुला वाटतें तितकें तें सोपें नाहीं. या शिवाय दिल्लें वचन मोडून विश्वासघातानें मित्राचा वध करणें क्षत्रियाला शोभत नाहीं. माझी प्रजा व माझे अधिकारी माझी काय किंमत करतील! तूंच विचार करून पहा!"

राणी कांतिमति म्हणाली—"या राक्षसाचा प्रश्न माझ्यावर टाकावा!" असें सांगून ती आंत निघून गेली.

इतक्यांत उग्राक्ष गर्जना करीत व पाय आपटीत राजवाड्यांत पोंचला. चित्रसेननें विचारलें—"काय झालें उग्राक्ष? तुझ्या विषयींच आम्ही बोलत होतों."

"महाराज! तुम्ही आपलें वचन मोडलें आहे. हा कोणाचा तरी पोरटा माझ्या गळ्यांत बांधून मला फंसविण्यांत आलें आहे." उग्राक्ष म्हणाला.

"ही दासींची चूक आहे, उग्राक्ष! त्यांनीं घाईत युवराजांच्या ऐवजीं मंत्र्यांचा मुलगा आणून दिला!" अमरपाल म्हणाला.

"हा मंत्र्याचा मुलगा आहे! हाः हाः हाः हाः!" करून उग्राक्ष मोठ्यानें हंसला व मुलाला उचलून म्हणाला—"हा सैंपाक्याचा मुलगा आहे, मंत्र्याचा मुलगा नाहीं. मला हवा आहे चित्रसेन महाराजांचा पहिला मुलगा. त्याच्या ऐवजीं त्यांनीं आपलें सर्व राज्य मला दिलें तरी तें मला नको!"

"थांब, मुलाला घेऊन येतों." असें म्हणत चित्रसेन आंत गेला.

त्या अवधींत चार दासी एका मुलाला सुंदर रेशमी कपडे घेऊन आल्या व उग्राक्षासमोर त्याला उभा केला. उग्राक्षानें दोन तीनदां त्या मुलाकडे व दासींकडे सशंक

मुद्रेनें पाहिलें व म्हणाला—"अरे पण तुम्ही युवराजांऐवजीं घाईत आणखी कोणाला तर नाही आणलेंत? पहा, बरें का!"

"तुला इतकी शंका वाटत असेल तर तूंच कां नाहीं विचारीत मुलाला?" दासी म्हणाल्या. उग्राक्षानें मुलाजवळ जाऊन त्याला हळूंच उचलून घेतलें व विचारलें—"तुझें नांव काय बाळ?"

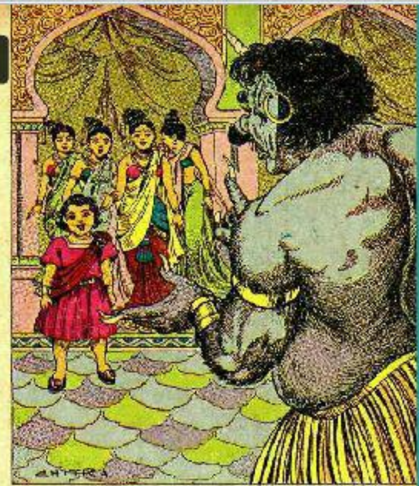
"युवराज!" मुलगा म्हणाला.

दासी जोरानें हंसत म्हणाल्या—"बाइ बाई! काय तरी प्रश्न हा! तूं कोणाचा मुलगा म्हणून कां नाहीं प्रश्न विचारलास उग्राक्ष? तुझा संशय दूर झाला असता!"

"मला फंसविण्यासाठीं तुम्ही त्याला पढवून ठेवलें नसेल कशावरून? म्हणून मी मुद्दाम दुसराच प्रश्न केला!" उग्राक्ष म्हणाला.

"आतां तरी झालें का समाधान तुझें!" दासींनीं विचारलें.

"याचें उत्तर उद्यां सांगेन! मी रानांत जाऊन त्याची परीक्षा घेईन व तो कोणाचा मुलगा आहे हें येऊन सांगेन! जर का हा युवराज ठरला नाहीं तर तुम्हां चौघींना उचलून घेऊन जाईन व माझ्या राक्षस

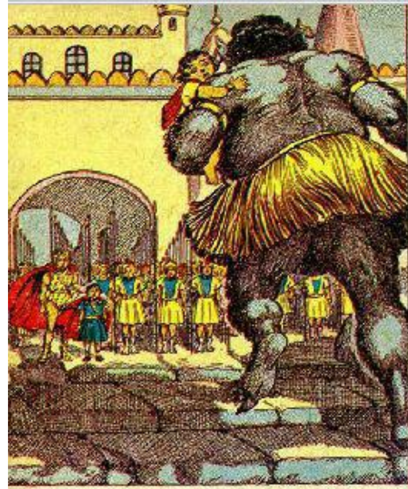
अनुयायांशीं तुमचें लग्न लावून देईन." उग्राक्ष म्हणाला.

उग्राक्षाचें तें वाक्य ऐकून दासी दचकल्या. उग्राक्ष मुलाला खांद्यावर उचलून घेऊन लांब लांब पावलें टाकीत किल्ल्याच्या फाटकाबाहेर निघून गेला.

रानांत पोंचल्यावर उग्राक्षानें मुलाची परीक्षा घेण्यासाठीं त्याच्या हातांत एक काठी दिली व विचारलें—"तुला आवडली का ही काठी?"

मुलगा म्हणाला—"हो छान आहे! मी घेऊं का ही काठी!"

चांदोबा

उग्राक्ष म्हणाला—"हो घे कीं, तुझ्यासाठींच तर मी शोधून काढली आहे. या काठीनें तूं काय करणार बाळ?"

"काय करणार! कां! खिल्लारांतून मेंढरूं कोठें बाहेर पडूं लागलें तर एक देईन सडकून." मुलगा म्हणाला.

"अरे गुलामा! म्हणजे तूं राजाच्या धनगराचा पोर आहेस तर! असें काय! पाहतों तर! धनगराच्या पोराला धरून राजकुमार म्हणून माझ्या गळ्यांत बांधायला निघाल्या होत्या नाहीं का त्या दासी!" रागानें त्याचें सर्व अंग थर थर कांपूं लागलें.

त्यानें मुलाला उचलून घेतलें आणि "लुच्चेगिरी! दगा! फसवणूक! असे ओरडत कपिलपुरच्या किल्ल्याकडे धांवला. त्याच्या पायाच्या धक्क्यानें किल्ल्याच्या भिंती देखील हालूं लागल्या.

उग्राक्षानें जवळ आल्यावर पाहिलें कीं, राजवाड्याच्या दिंडी दरवाज्यासमोर त्याला सैन्य उभें असलेलें दिसलें. त्याला वाटलें कीं चित्रसेनानें माझ्याशीं युद्ध करण्यासाठीं हें सैन्य उभें केलें असावें. पण त्यानें जवळ जाऊन न्याहाळून पाहिलें तेव्हां त्याला अमरपाल एका मुलाला घेऊन उभा असलेला दिसला. मुलाच्या अंगांत राजसी पोशाख होता. त्याचा तेजस्वी चेहरा पाहून उग्राक्षाला वाटलें, हा युवराज असावा.

उग्राक्ष अजून दूरच होता, अमरपाल ओरडून म्हणाला—"उग्राक्ष! हे आहेत युवराज! दासींनीं दोनदां चूक केली.

"ह्या सर्व चुका दासींच्याच आहेत, असें म्हणावयाचें आहे का तुला?" उग्राक्षानें व्यंग करीत पुढें विचारलें—"आणि आतां तूं हे युवराज कोठून आणले आहेस?"

"हे युवराजच आहेत, उग्राक्ष! माझ्या बोलण्यावर तूं विश्वास कर! मी तुला फसवीन असें का वाटतें तुला? महाराजांचा पहिला मुलगा तुला हवा होता, तो हा आहे!" अमरपाल म्हणाला.

उग्राक्षानें लक्षपूर्वक मुलाकडे पाहिलें. अमरपालच्या डोळ्यांत त्याला विवशता दिसली. डोळे ओले पण झालेले होते. आतां त्याला संशय राहिला नाहीं. "मला दोनदां विनाकारण कां त्रास दिलात? पहिल्यानेंच ह्याला दिलें असतें तर काय हरकत होती?" उग्राक्षानें विचारलें.

"उग्राक्ष तूं राक्षस आहेस. तुला मातेच्या हृदयाची कल्पना नाहीं. राणी साहेब बेशुद्ध होऊन पडल्या आहेत. महाराज त्यांच्या शुश्रूषेसाठीं तेथें गेले आहेत. महाराजांना या सर्व प्रकारामुळें किती वाईट वाटत आहे याची कल्पना तुला काय असणार उग्राक्ष! मागचा पुढचा कांहीं एक विचार न करतां महाराणीची अनुमति मिळविल्याशिवाय त्यांनीं तुला तें वचन दिलें होतें. तें पुरें करण्याची जबाबदारी त्यांच्यावर होती. पण राणीसाहेबांनीं वचन कोठें दिलें होतें. ह्या मुलावर महाराजांचा जितका अधिकार आहे तितकाच राणी साहेबांचा देखील आहे!" इतकें बोलून अमरपाल गप्प झाला. उग्राक्ष थोडा वेळ विचारांत पडला. नंतर मुलाला उचलून खांद्यावर घेत म्हणाला—"ठीक! महाराजांच्या दर्शनाला येईन एकदां!" असें सांगून तो निघाला.

तो जात असतां अमरपाल त्याला म्हणाला—"युवराजांच्या रक्षणाची जबाबदारी तुझ्यावर, विसरूं नकोस!"

उग्राक्ष थांबून व मागें वळून म्हणाला—"आजपासून हा मुलगा चित्रसेन महाराजांचा नाहीं. माझा मुलगा उग्रदत्त आहे. लक्षांत ठेव, तूं देखील विसरूं नकोस!" उग्राक्ष आनंदानें उड्या मारीत पाय वाटेनें

आपल्या किल्ल्याकडे चालला होता. त्यानें खांद्यावर बसलेल्या युवराजाला म्हटलें— "बाळ! तूं आतां माझ्याकडेच राहायचें बरें का! मी तुला गंमती गंमती आणून देईन. तुला मी उग्रदत्त म्हणून हाक मारीन. माझे नोकर चाकर सर्व तुला उग्रदत्तच म्हणतील."

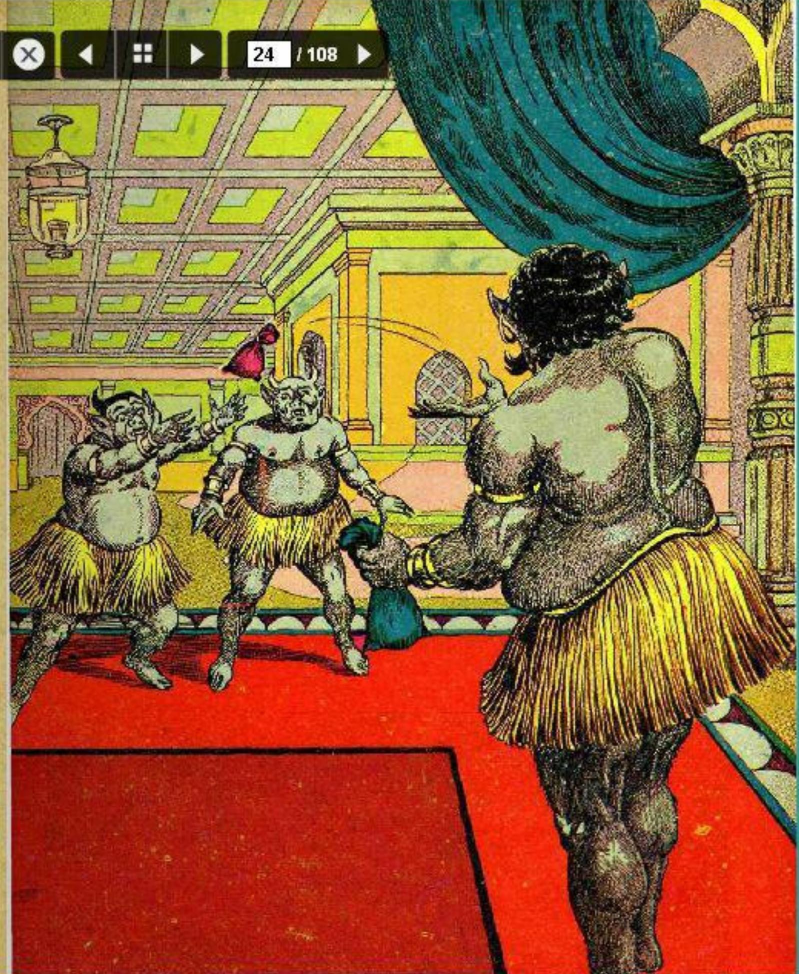
उग्राक्ष आपल्या किल्ल्याजवळ आला. किल्ल्यासमोर राक्षस सकुटुंब त्याची वाट पहात उभे होते. त्यांनीं उग्राक्ष व राजकुमाराचा जय घोष केला.

उग्राक्ष आपल्या अनुयायांना म्हणाला— "हा आहे तुमचा होणारा राजा! नायक व धनी! याचें नांव आहे उग्रदत्त!" सर्वांनीं "उग्रदत्त की जय!" असा जय घोष केल्यावर उग्राक्ष उग्रदत्ताला घेऊन किल्ल्यांत गेला. आपल्या राजवाड्याच्या एका सुंदर दालनांत मुलाला खालीं उतरून ठेवीत तो म्हणाला—"हा पहा तुझा महाल! तुझ्याबरोबर खेळायला तुझ्याबरोबरचीं दोन मुलें मी घेऊन येतों. मग तुम्ही सर्व मिळून खूप खेळा!"

नंतर उग्राक्षानें आपल्या दोघां विश्वस्त नोकरांना बोलाविलें आणि म्हणाला—"तुम्ही जाऊन उग्रदत्तच्या वयाच्या दोन मुलांना धरून घेऊन या. कोणाला कळतां कामा नये कीं कोणी मुलाला उचलून नेलें. चित्रसेन महाराजांना पण हें कळतां कामा नये कीं, त्यांच्या राज्यांतल्या मुलांना आम्ही पळवून नेत आहों."

"तर मग हें काम रात्रींच करावें लागेल!" एक सेवक म्हणाला.

"पण रात्रीं काळोखांत मुलगा आंधळा, लंगडा, कसा आहे हें काय कळणार तुम्हांला? तशा मुलाला घेऊन आलात तर चामडी लोळवीन तुमची, लक्षांत ठेवा. ज्या घरांतून मुलगा उचलून आणाल त्या

प्रत्येक घरांत ही मोहरांची एक पिशवी ठेवून या." उग्राक्षानें वजावून सांगितलें आणि एकेकाला एकेक मोहरांची पिशवी दिली.

दुसऱ्या दिवशीं उग्राक्ष उग्रदत्त बरोबर खेळत असतां दोघे राक्षस येत असलेले दिसले. प्रत्येकाच्या खांद्यावर एकेक सुंदर मुलगा होता.

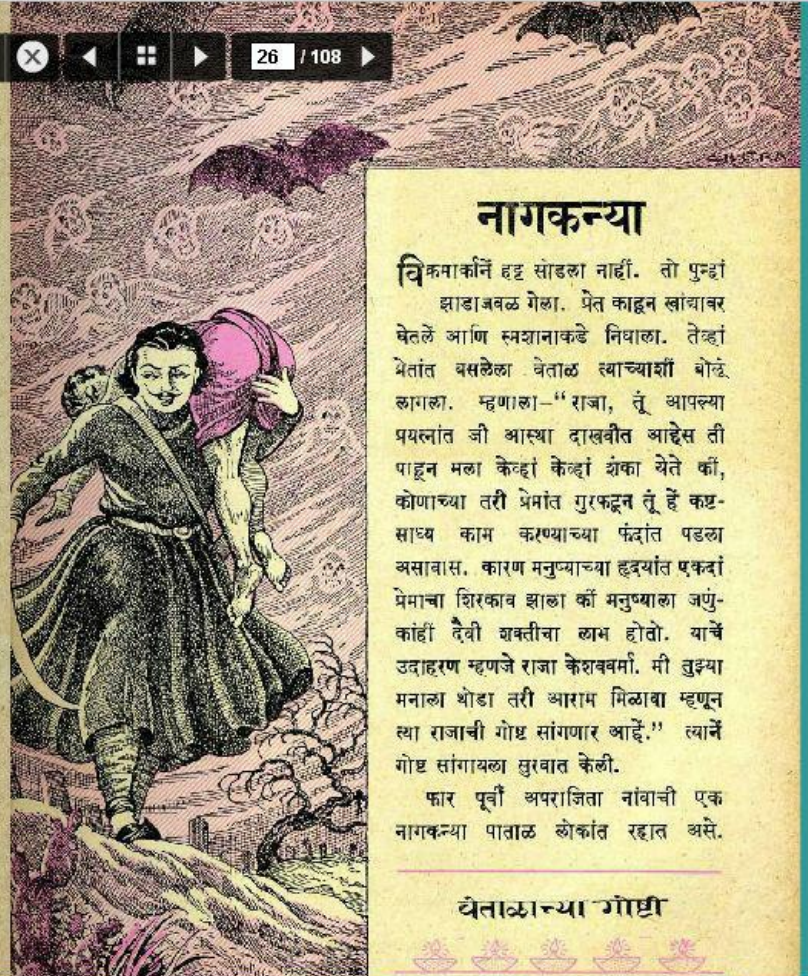
त्यांना पाहून उग्रदत्त आनंदानें नाचूं बागडूं लागला. पण तीं दोघं मुलें मात्र भीतीनें थरथर कांपत होतीं. तें पाहून उग्राक्ष म्हणाला—"सर्व मुलांना जरा बागेंत खेळायला घेऊन जा. तेथें जनावरांच्या पिलांबरोबर खेळूं लागलीं म्हणजे त्यांचें मन रमेल." नंतर थोडावेळ थांबून त्यानें विचारलें—"या मुलांना आणतांना तुम्हांला कोणी पाहिलें तर नाहीं?"

"मालक! कोणाला कळणार? शेतांत झोपडींत हीं मुलें एकटीं होतीं. त्यांना उच-लून घेऊन आलों व आपल्या हुकमाप्रमाणें मोहरांची पिशवी त्याच झोपडींत टाकून आलों आहों."

नंतर उग्राक्षानें सांगितल्याप्रमाणें राक्षस मुलांना घेऊन बागेंत गेले. तेथें अस्वलांचीं व वाघाचीं पिलें खेळत होतीं. त्यांना पाहून मुलें राक्षसांच्या खांद्यावरून उतरलीं व त्या पिलांबरोबर खेळायला धांवलीं. त्यांची भीति पार पळून गेली. त्यांनीं लाकडी खेळणीं पाहिलीं होतीं. पण हीं जनावरें प्रत्यक्ष पाहून त्यांना जो आनंद झाला तो काय वर्णावा? उग्राक्षाची युक्ति एकंदरींत यशस्वी ठरली. उग्रादत्त त्यांच्या संगतीत छान रमला.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

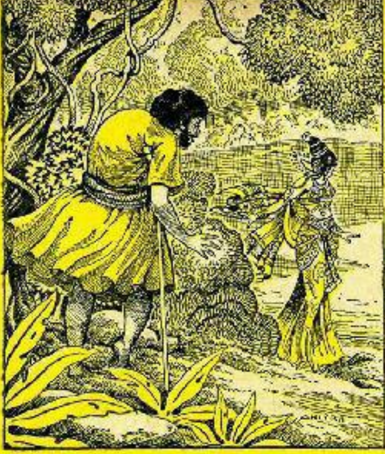

नागकन्या

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला. प्रेत काढून खांद्यावर घेतलें आणि स्मशानाकडे निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याच्याशीं बोलूं लागला. म्हणाला—"राजा, तूं आपल्या प्रयत्नांत जी आस्था दाखवीत आहेस ती पाहून मला केव्हां केव्हां शंका येते कीं, कोणाच्या तरी प्रेमांत गुरफटून तूं हें कष्ट-साध्य काम करण्याच्या फंदांत पडला असावास. कारण मनुष्याच्या हृदयांत एकदां प्रेमाचा शिरकाव झाला कीं मनुष्याला जणुं-कांहीं दैवी शक्तीचा लाभ होतो. याचें उदाहरण म्हणजे राजा केशववर्मा. मी तुझ्या मनाला थोडा तरी आराम मिळावा म्हणून त्या राजाची गोष्ट सांगणार आहें." त्यानें गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

फार पूर्वी अपराजिता नांवाची एक नागकन्या पाताळ लोकांत रहात असे.

नागकन्याच ती, तिला कोठें जायला अटकाव म्हणून नव्हता. कधीं कधीं ती पाताळ लोकांतून भूलोकांत येई. एका लहानशा सरोवराच्या काठीं येऊन ती विहार करी.

त्या सरोवरापासून थोड्या अंतरावर एक नगर होतें. तेथील राजाचें नांव केशववर्मा असें होतें. तो रूपानें जणुंकांहीं मदनाच्या पुतळाच होता. पण स्त्रीजाती विषयीं त्याच्या मनांत एक तऱ्हेची चीड होती. कारण त्याचे वडील देवेन्द्रवर्मा यांच्या अंतःपुरांत अनेक राण्या असूनहि त्यांना कधीं खरें संसार सुख असें मिळालें नाहीं उलट सारें आयुष्य काळजींत व दुःखांतच गेलें. ही गोष्ट केशववर्माला त्याच्या वडिलांकडून कळली होती. म्हणून तो कोणत्याहि स्त्रीकडे फिरकून पहात देखील नसे.

राजधानींत रूपरमण नांवाचा एक न्हावी रहात असे. त्याचें रूप त्याच्या नांवाला साजेल असें नव्हतें. एक तर तो लंगडा होता पाठीवर मोठें कुबड होतें. त्याचा एक डोळा गेला होता. रंग तर कांहीं विचारूंच नका.

एकदां रूपरमण फिरत फिरत अपराजिताच्या सरोवराच्या बाजूला आला व तिचें सौंदर्य पाहून मुग्ध झाला. अपराजितानें पण तिला पाहिलें. पण तिच्या मनावर अगदीं उलटा परिणाम झाला. ती तोंड फिरवून उभी राहिली आणि म्हणाली—"चालता हो माझ्या डोळ्या समोरून!"

रूपरमण परतला. परंतु त्याचें मन त्याच्या स्वाधीन नव्हतें.

पुढें कांहीं दिवसांनीं केशववर्मा शिकारी साठीं म्हणून रानांत गेला असतां त्याचा घोडा बुजून पळूं लागला. नोकर चाकर मागें राहून गेले आणि केशववर्मा अपराजिताच्या सरोवरा नजीक येऊन पोंचला.

पाणी पिण्यासाठीं तो त्या सरोवरा जवळ गेला. अपराजितानें त्याला दुरून पाहिलें होतें. ती हळूं हळूं त्याच्या मागें येऊन उभी राहिली. पण तिच्या पैंजणांचा व बांगड्यांचा आवाज ऐकून केशववर्मानें मागें वळून पाहिलें. अप्सरेलाहि लाजवणारें तिचें तें सौंदर्य पाहून केशववर्मा मोहित झाला. परस्परांचें परस्परावर अकस्मात भेटीमुळें जें प्रेम उत्पन्न झालें, तें थोड्या वेळानें दोघांना दुःखी करण्यास कारण झालें. कारण केशववर्मानें विवाह करण्यास नकार दिला तो म्हणाला—"स्त्रीजात मायावी असते. तिचा स्पर्श सर्पदंशाहून जास्त भयंकर असतो. म्हणून मी स्त्रीजातीच्या सावलीला देखील स्पर्श करीत नाहीं." असें सांगून तो निघून गेला.

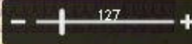
केशववर्मा राजधानींत परतला. पण त्याचें मन अपराजितानें हिरावून घेतलें होतें.

त्या दिवसापासून केशववर्माचें लक्ष राज्य कारकारांत लागत नसे. भूक, तहान व झोंप पार उडून गेली. परंतु त्याच्या आजाराचें खरें कारण कोणालाच फळलें नाहीं. भूत पिशाच बाधा झाली असावी असें समजून प्रधानानें मांत्रिकांना बोलाविलें. त्यांनीं आपापल्या समजुती प्रमाणें इलाज करून

पाहिला. पण कांहींच फायदा झाला नाहीं. राजा विरह दुःखानें आजारी असेल याची कोणाला कल्पना देखील नव्हती. रानांत अपराजिताची व त्याची भेट झाली ही गोष्ट कोणाला माहीत नव्हती.

तिकडे राजाच्या प्रेमामुळें अपराजिता पण वेडी झाली होती. परंतु ती हात टेंकून बसली नाहीं. तिनें सरोवरांत उडी टाकली आणि त्याच्या तळाशीं असलेल्या भोंकांतून ती पाताल लोकांत गेली. तिनें आपल्या वडिलांना जाऊन घडलेलें वृत्त सांगितलें व म्हणाली—"बाबा, तुम्हांला अनेक सिद्धी

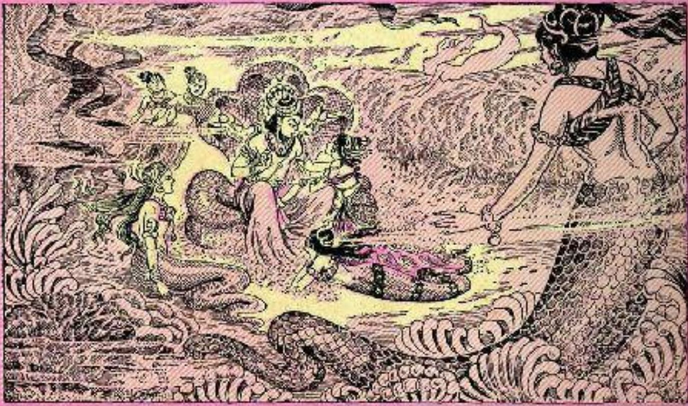

प्राप्त आहेत. मला परकाय प्रवेश सिद्धीचा मंत्र शिकवून द्या." नागराजानें आपल्या मुलीला एकच काय दोन मंत्र शिकविले, एक परकाय प्रवेश सिद्धीचा व दुसरा शरीर त्याग करण्याचा. अपराजितानें दोन्ही सिद्धी प्राप्त केल्या व आपल्या आवडत्या सरोवरा-कडे आली.

रूपरमण न्हावी देखील अपराजिताच्या प्रेमांत आपला कामधंदा सोडून त्या सरो-वराच्या चारी बाजूला अपराजिताच्या दर्शनाच्या आशेनें घिरट्या घालीत असे. आपला प्रयत्न म्हणजे आकाशांतले तारे तोडण्या सारखा आहे. कारण कोठें तिचें तें अलौकिक सौंदर्य व कोठें आपलें हें विद्रूप रूप. निदान तिचें दर्शन घडलें तरी पुरे या विचारानें तो तिकडे येत असे.

नकळत झाडाआड उभें राहून तिला पहात बसावें या हेतूनें तो चाहूल लागू न देतां चालत होता. पण एका वाळक्या काडीवर त्याचा पाय पडला व काडी मोडल्याचा आवाज ऐकून अपराजितानें त्याला पाहिलें. पण या खेपेस तिच्या तोंडावर राग नव्हता. उलट तिनें त्याला खुणेनें जवळ बोलाविलें.

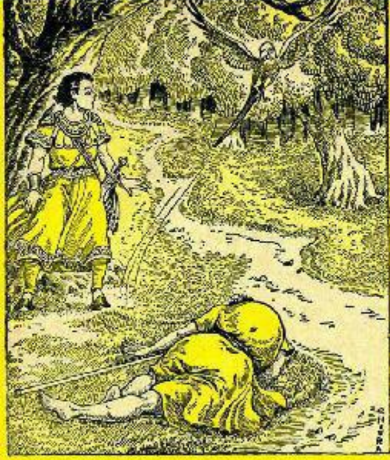
रूपरमण नागकन्या बसली होती तेथें पोचला तेव्हा ती म्हणाली—"तुझें माझ्यावर इतकें प्रेम आहे. पण मी काय करूं? तुझें रूप पाहूनच भीति वाटते. तुमचा राजा रूपवान आहे, असें ऐकतें. तूं त्याच्या शरिरांत प्रवेश केलास तर मी तुझ्या प्रेमाचा स्वीकार करीन. मी तुला दोन मंत्र शिकवितें. तूं संधी साधून राजाच्या शरिरांत प्रवेश कर आणि माझ्याकडे ये. असें सांगून तिनें दोन्ही मंत्र त्याला शिकविले.

राजाचा आजार दिवसेंदिवस वाढत चाललेला पाहून प्रधानानें दवंडी पिटविली कीं, जो कोणी राजाचा आजार बरा करील त्याला राजाची सुवर्णतुला करून सोनें बक्षिस देण्यांत येईल.

ती दवंडी ऐकून न्हावी राजाचा इलाज करण्याचें सांगून आपला हेतू साध्य करून घेण्यासाठीं राजवाड्यांत आला. प्रथम पाहारेकऱ्यांनीं त्याला आंत जाऊं दिलें नाहीं. पण प्रधानानें स्वतःच बोलवून घेतल्यावर न्हाव्याला राजवाड्यांत प्रवेश मिळाला.

राजा व राज्याचे मोठमोठे अधिकारी ज्या जागीं बसले होते तेथें जाऊन न्हावी

नाचूं लागला. त्याचें तें रूप व त्यावर नृत्य पाहून सर्व हंसूं लागले.

नंतर न्हाव्यानें राजाला एकांतांत भेटून सांगितलें कीं, महाराज, आपण माझ्याबरोबर रानांत चलावें, तेथें मी आपला इलाज करीन.

राजानें तें कबूल केलें आणि न्हाव्या-बरोबर रानांत जायला तयार झाला. न्हावी राजाला रानांत निर्जन स्थानीं घेऊन गेला. तेथें त्यांना एक मेलेला पोपट दिसला— "महाराज, पहा गंमत. मी परकाय प्रवेश करतो." असें म्हणत त्यानें आपलें शरीर सोडलें आणि पोपटाच्या शरिरांत प्रवेश केला. न्हाव्याचें मृत शरीर जमिनीवर आदळलें व पोपट भुरकन उडून झाडाच्या फांदीवर जाऊन बसला. "पाहिलेंत महाराज!" तो आवाज न्हाव्याचा होता पण पोपटाच्या तोंडांतून येत होता. पुन्हां पोपट मरून खालीं पडला व न्हावी स्वतःच्या शरिरांत प्रवेश करून उभा राहिला. हें सर्व दृश्य पाहून राजाला स्वतःच्या डोळ्यावर विश्वास बसेना.

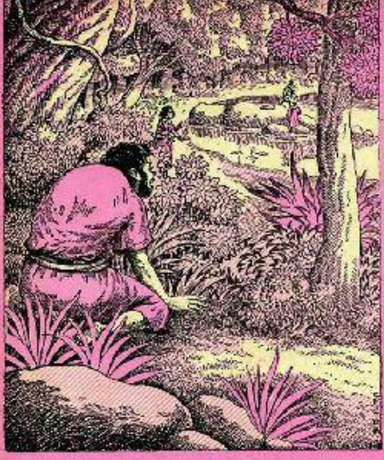
नंतर न्हावी राजाला म्हणाला—"महाराज, यांत कांहीं नवल नाहीं. तुम्हांला सुद्धां तो मंत्र शिकवून देईन. तुम्हांला देखील परकाय प्रवेश करतां येईल. पाहिजे तर प्रयोग करून पहा."

राजा मोहाला बळी पडला व न्हाव्या-कडून त्यानें दोन्ही मंत्र शिकून घेतले. पहला मंत्र म्हणून त्यानें स्वतःचें शरीर सोडलें व दुसरा मंत्र म्हणून पोपटाच्या शरिरांत प्रवेश केला. न्हावी त्याच संधीची वाट पहात होता. त्यानें लगेच राजाच्या मृत शरिरांत प्रवेश केला आणि राजाच्या घोड्यावर बसून राजवाड्याकडे निघून गेला.

राजाला तेव्हां आपली चूक कळली. पोपटाच्या शरिरापेक्षां न्हाव्याचें शरीर काय वाईट आहे? तें मनुष्याचें शरीर तरी आहे असा विचार करून राजानें न्हाव्याच्या शरिरांत प्रवेश केला व राजधानीकडे निघाला. पण त्याला राजवाड्यांत प्रवेश मिळाला नाहीं. तो पाहारेकऱ्यांना म्हणाला—"खरा राजा मी आहें व राजवाड्यांत जो राजा आहे तो तोतया आहे." पण पाहारे-कऱ्यांनीं त्याच्या बोलण्याची थट्टा उडवून त्याला धक्के मारून राजवाड्या बाहेर काढलें.

आपल्या परिस्थितीचा विचार करून राजाला वेड लागल्यासारखें झालें. राज्य तर घालवून बसलाच होता. दैव दुर्विलास असा कीं तो आपलें स्वतःचें शरीर देखील घालवून बसला होता. या जिण्यापेक्षां मरण आलेलें बरें असें त्याला वाटलें. पण तितक्यांत त्याला नागकन्येची आठवण झाली. तिचें आपल्यावर प्रेम आहेच. तिला जाऊन भेटावें व तिची मदत मिळाल्यास पहावी, असा विचार करून राजा सरोवराच्या-काठीं पोंचला. त्यानें अपराजिताला घडलेलें वृत्त सांगून या संकटांतून सुटका करून देण्यास कांहीं तरी उपाय करायला सांगितलें. सर्व कांहीं ऐकून घेतल्यावर ती म्हणाली—"तुम्ही झुडपाआड लपून बसा. मी कांहीं

तरी उपाय करून न्हाव्याला तुमच्या शरिरांतून बाहेर काढते. तुम्ही तावडतोब न्हाव्याच्या शरिराचा त्याग करून स्वतःच्या शरिरांत शिरा म्हणजे झालें."

राजा झुडपाआड जाऊन बसल्यानंतर थोड्या वेळानें न्हावी राजाच्या शरिरांत सरोवराच्या काठीं आला. या अवधींत नागकन्ये सरोवरांतून एक मासा बाहेर काढून खडकावर ठेवला व रडण्याचें सोंग केलें.

न्हावी आल्यावर तिला म्हणाला– "पहा आतां, मी आपलें कुरूप शरीर सोडून या सुंदर देहांत प्रवेश करून आलों आहें. आतां आपल्या विवाहास..."

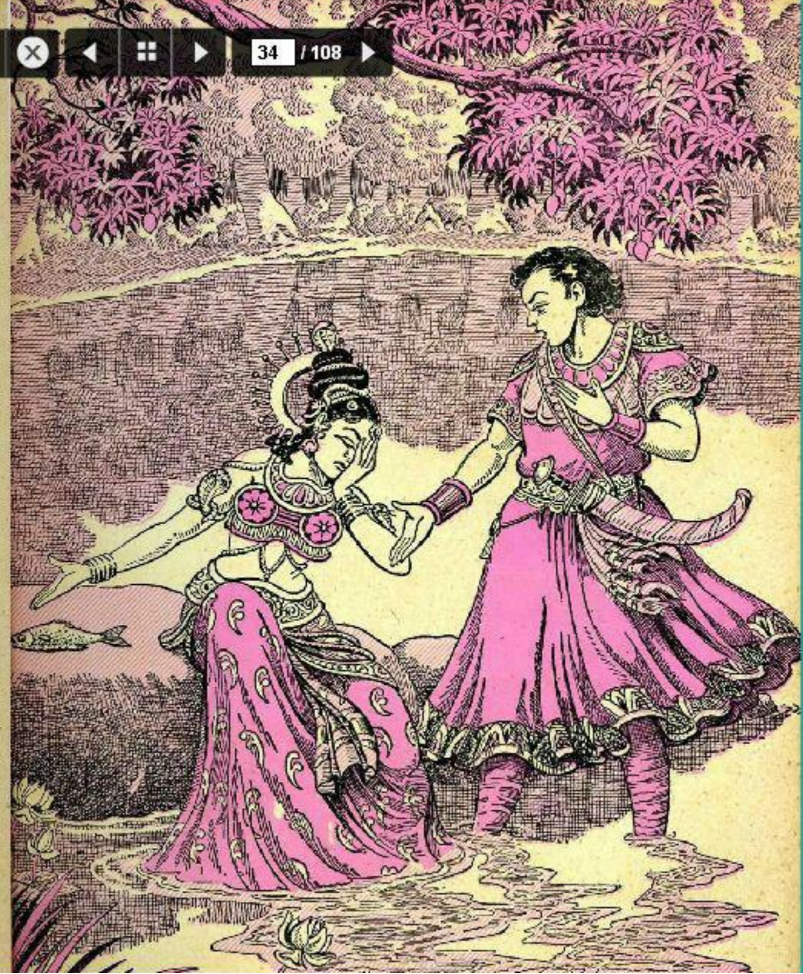
"पण मी आतां लग्न कसें करूं ही पहा माझी आजी मरून पडली आहे. तिच्या विरहामुळें मला लग्न वगैरे कांहीं एक करण्याची इच्छा नाहीं." नागकन्या म्हणाली.

"या एवढ्याशा माशा करितां तूं मला दिलेलें वचन मोडणार?" न्हाव्यानें विचारलें.

"आजीच्या परवानगी शिवाय मी लग्न कसें करूं?" असें सांगून अपराजिता रडूं लागली.

"एवढेंच ना? तिची परवानगी घेण्या-पुरती ती जिवंत झाली म्हणजे झालें. मी तिला जिवंत करतों. तूं परवानगी मागून घे. मग मी परत याच शरिरांत प्रवेश करून तुझ्याशीं लग्न करीत." असें म्हणत न्हावी माशाच्या शरिरांत शिरला व माशाच्या शरिरांतून म्हणाला–"तूं खुशाल राजाशीं लग्न कर."

राजानें आपलें शरीर रिकामें झालेलें पाहाल्याबरोबर न्हाव्याच्या शरिराचा त्याग करून स्वशरिरांत प्रवेश केला. त्या बरोबर अपराजिता म्हणाली–"माझ्या आजीनें मला

राजाशीं लग्न करण्यास परवानगी दिली आहे. म्हणून मी त्याच्याशीं लग्न करतें. राजा लग्नास कबूल झाला. तेव्हां कोठें त्याची चूक न्हाव्याच्या लक्षांत आली. माशाचें शरीर सोडून त्यानें पुन्हां आपल्या शरिरांत प्रवेश केला. राजानें त्याला दंड देण्यासाठीं तलवार काढली. पण अपराजिताच्या सांगण्यावरून त्यानें त्याला माफ केलें.

वेताळानें येथवर गोष्ट सांगून राजाला विचारलें—"राजा, आतां मला हें सांग कीं, स्त्रियांचें नुसतें नांव ऐकून ज्या राजाच्या कपाळाला तिडीक येत असे तो नागकन्येशीं लग्नाला तयार कसा काय झाला ? तिच्यामुळें त्याला स्वतःचें राज्य मिळालें म्हणून कीं त्याचें तिच्यावर प्रेम होतें म्हणून ? माहीत असून उत्तर दिलें नाहींस तर तुला परिणाम माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर पडतील."

विक्रमार्क म्हणाला—"अपराजितानें त्याला त्याचा स्वतःचा देह परत मिळवून दिला. हा उपकार फार मोठा आहे. मनुष्याचें स्वतःच्या देहावर सर्वांत अधिक प्रेम असतें. नागकन्येवर त्याचें प्रेम बसलें होतें हें देखील खरें असलें तरी तें मुख्य कारण नव्हे. राज्य गेलें त्याचें दुःख राजाला फार वाटत होतें. परंतु आपला देह घालवून बसल्या बद्दल त्याला त्याहून अधिक दुःख होत होतें. स्वतःचा देह पुन्हां मिळाल्याचा आनंद सर्व प्रकारच्या आनंदाहून फार मोठा आहे."

राजाचें मौन भंग झाल्यावर वेताळ प्रेताबरोबर नाहींसा झाला व पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला. (कल्पित)

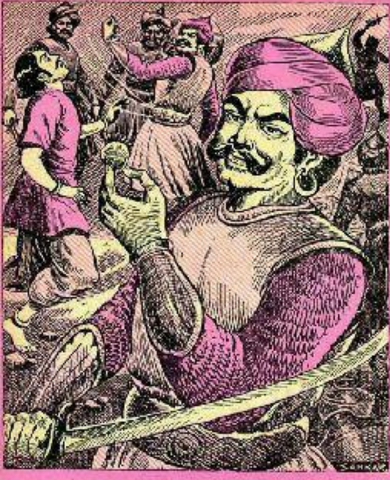
✻ दानत ✻

श्रीरंगपट्टणम् येथें हिरा शेट नांवाचा एक जव्हेरी रहात असे. त्याचा परदेशाशीं देखील व्यापार असे. एकदां हिरा शेटकडे आन्ध्र देशांतील रामचंद्र शेट नांवाचा व्यापारी आला. त्यानें हिरा शेटच्या दुकानांत उत्तमोत्तम हिरे पाहिले. त्यापैकीं एक हिरा रामचंद्र शेटला फार आवडला. त्याची किंमत विचारतां हिरा शेटनीं चार हजार मोहरें सांगितली. रामचंद्रशेट कडे त्यावेळीं फक्त तीन हजार मोहराच होत्या. त्यांनीं हिराशेटला तें सांगितलें व म्हणाले—"मी गांवीं गेल्यावर रकम पाठवून देतों."

रामचंद्र शेटच्या चोख व्यापारासंबंधी नांव लौकिक श्रीरंगपट्टणमच्या बाजारांत प्रत्येकानें ऐकलेला होता. हिराशेट तर स्वतः एक मोठे नांवाजलेले व्यापारी होते. ते म्हणाले—"शेटजी ! हा एवढा हिराच काय आणखी चार हिरे घेऊन जा. अहो ! माल तुमच्याकडे राहला काय किंवा आमच्याकडे राहला काय ? कुठें पळून जातो. तुम्ही म्हणतांच आह्मां म्हणून तीन हजार रुपये जमा करतों. त्याची सुद्धां गरज नाहीं. गांवीं गेल्यावर एकदम पुरी रकम पाठविलीत तरी चालेल."

रामचंद्र शेट हिरा शेटकडे तीन हजार रुपये जमा करून हिरा घेऊन गेले. त्यांच्या नांवीं हिराशेटनीं एक हजार रुपये लिहून ठेवले. घरीं गेल्यावर रामचंद्र शेट जे आजारी पडले ते पुन्हां उठलेच नाहींत. मृत्यूपूर्वीं त्यांनीं आपला मोठा मुलगा पद्मनाभ याला जवळ बोलावून ती रकम परत करण्या-

श्री. भा. रा. मराठे

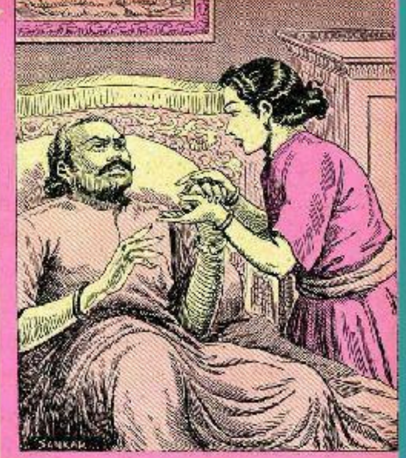
बद्दल बजावून सांगितलें. पद्मनाभनें आपल्या वडिलांना कर्ज फेडण्याचें वचन दिलें.

रामचंद्र शेट जिवंत असेपर्यंत व्यापार खूप चाले. पण त्यांचा व्याप अवाढव्य व त्यामुळें खर्च देखील अवाढव्यच होता. म्हणून त्यांनीं म्हातल्याबरोबर दुकान बंदच करावें लागलें. पद्मनाभ तसा कर्तबगार नव्हता. म्हणून त्यानें घरांतल्या सर्व किमती वस्तू विकून वडिलांचें कर्ज फेडण्याचें ठरविलें. त्यानें सर्व वस्तुविकल्या. पण तो हिरा विकत घेणारा श्रीमंत कोणी भेटला नाहीं.

शेवटीं पद्मनाभ हिरा घेऊन श्रीरंगपट्टणला निघाला. तो विकून हिरा शेटचें कर्ज फेडण्याचा त्याचा विचार होता. जर ग्राहक मिळाला नाहींच तर हिराशेटला तो हिरा देऊन मोकळें व्हावें असें त्यानें ठरविलें.

पण त्याच्या दुर्दैवानें तो ज्या दिवशीं श्रीरंगपट्टणमला पोंचला त्याच दिवशीं शत्रूनें श्रीरंगपट्टणम्वर स्वारी केली व सर्व शहर लुटलें. पद्मनाभ परतला असतां तर बरें झालें असतें. पण त्यानें सारें शहर हुडकून हिराशेटचा हिरा पोंचता करण्याचें ठरविलें. शत्रूनें त्याला धरलें व खूप चोप देऊन त्याच्याकडला हिरा हिसकावून घेतला.

शत्रूनें स्वारी केल्याबरोबर हिराशेटचा मुलगा सर्व दागदागिने व हिरे-माणिक्यें घेऊन श्रीरंगपट्टण सोडून पळून गेला. हिरा शेटच्या घरांत जें कांहीं मिळालें शत्रूनें लुटलें. हिराशेट त्यामुळें हाय खाऊन आजारी पडले व त्यांतच वारले. हिरा शेटचा मुलगा म्हैसूरला व्यापार करूं लागला. पण त्याचा व्यापार चालला नाहीं. तो दारिद्र्यांतच वारला. त्याला एक मुलगा होता. हिराशेटच्या कुळाचें नांव राखणारा तोच एकटा होता. तो हुशार व कर्तबगार निघाला. त्याला आजोबांचें वैभव तर मिळालें नव्हतेंच उलट वडिलांच्या कर्जाचा बोजा मात्र त्याच्या डोक्यावर येऊन पडला. त्यानें आपला विद्याभ्यास पुरा केला. मोठ-मोठ्या व्यापाऱ्यांकडे नोकरी केली व वडिलांचें कर्ज फेडूं लागला.

तिकडे पद्मनाभनें आपल्या वडिलांना हिराशेटचें कर्ज फेडण्याचें वचन दिलें होतें. पण कर्ज फेडण्याचें तर दूरच हिरा देखील घालवून बसला होता व शत्रूच्या सैनिकांनीं बडविल्यामुळें तो आजारी पडला. त्यानें मृत्युसमयीं आपला मुलगा चंद्रशेखर याला बोलावून हिराशेटच्या कर्जाची गोष्ट सांगितली व म्हणाला—"बाळ, हें माझ्या वडिलांचें कर्ज आहे. मी फेडण्याचें वचन दिलें होतें. पण दैवाचा खेळ कांहीं सांगवत नाहीं. माझा आत्मा तें कर्ज फेडूं न शकल्या मुळें सुखानें परलोकीं जाऊं इच्छित नाहीं."

चंद्रशेखरनें आपल्या वडिलांना वचन दिलें कीं बाबा, हें कर्ज फेडण्याची जबाब-दारी माझ्यावर. मी फेडूं शकलों नाहीं तर माझीं मुलें फेडतील. काळजी करूं नका."

बाप वारल्यावर चंद्रशेखरनें खूप मेहनत करून हळूं हळूं तीन चार हजार मोहरा जमविल्या व त्या घेऊन तो श्रीरंगपट्टणला गेला. तेथें त्याला कळलें कीं, हिरा शेट यांचा नातू गोविंद शेट म्हैसूरला व्यापार करीत आहे. चंद्रशेखर त्याच्याकडे गेला व त्याला त्याच्या आजोबांच्या वेळच्या हिशोबाच्या वह्या काढावयास सांगितल्या. म्हणाला—"तुमच्या आजोबांनीं माझ्या आजोबांना कांहीं मोहरा कर्जाऊ दिल्या होत्या. त्या फेडण्यासाठीं म्हणून मी आलों होतों.

तें ऐकून गोविंद शेट चकित झाला. त्याच दिवशीं त्यानें आपल्या वडिलांचें

सर्व कर्ज फेडून त्यांच्या काळच्या वह्या बांधून ठेवून दिल्या होत्या. आतां आजोबांच्या वेळच्या वह्या काढायला हा सांगतो आहे. समजा त्यांत आपल्याच डोक्यावर कांहीं कर्ज निघालें तर आयुष्यभर कर्ज फेडीतच रहावें लागणार. तो म्हणाला—"माफ करा! वडिलांचें कर्ज फेडून दम घ्यायला देखील मला सवड मिळाली नाहीं, तेवढ्यांत तुम्ही आजोबांच्या काळांतल्या वह्या काढायला सांगत आहां. मी त्यांनीं केलेल्या कर्जाकरितां जबाबदार नाहीं."

तें ऐकून चंद्रशेखर स्मित करून म्हणाला—"तुमच्या आजोबांकडून आम्हांला येणें नाहीं. माझ्या आजोबांकडून तुम्हांला जें येणें आहे ती रक्कम द्यायला मी आलों आहें. तुमच्या आजोबांनीं माझ्या आजोबांवर विश्वास करून एक हजार मोहरा कर्ज म्हणून दिल्या होत्या. तें कर्ज व्याजासकट फेडण्यासाठीं आलों आहें. मेहरबानी करून तेवढी वही काढा!"

गोविंद शेट चकित झाला. त्यानें ती वही हुडकून काढली तेव्हां तींत एक हजार मोहरा रामचंद्र शेटच्या नांवीं लिहिलेल्या होत्या. चक्रवाढ व्याजाप्रमाणें बारा वर्षांत सुमारें चार हजाराची रक्कम झाली. ती देण्यासाठीं चंद्रशेखर आला होता.

गोविंद शेटचें हृदय चंद्रशेखरची दानत पाहून कृतज्ञतेनें उंचबळून आलें व म्हणाला—"ह्या मोहरा तुमचा वांटा म्हणून मी व्यापारांत लावतों. आपण दोघे मिळून व्यापार करूं या."

चंद्रशेखरनें तें कबूल केलें. पुढें दोघांना व्यापारांत खूप यश मिळालें व दोघांनीं आपल्या पितरांचें नांव उज्वल केलें.

❀ संशयात्मा विनश्यति ❀

सुप्रसिद्ध इंग्रजी लेखक जॉनसन ह्याच्या घरीं एका गृहस्थानें येऊन तक्रार केली कीं, या जगांत मनुष्याचें जिणें अगदीं फुकट आहे. अल्पायु मनुष्याला मुक्तीचा मार्ग शोधण्यास वेळच कोठें आहे?" इतकें सांगून तो पुढें म्हणाला—

"पहा न, मनुष्याचें आयुष्य अधिकांत अधिक म्हणजे शंभर वर्षांचें असतें. अनंत काळासमोर हा अवधी किती लहान आहे? यापैकीं अर्धा अवधी झोंपण्यांत जातो. कांहीं काळ लहानपणात व आजारांत जातो, आणि जो उरतो त्यांतला बराच वेळ काम धंदा किंवा वृत्ति करण्यांत व खाण्या-पिण्यांत खर्च होतो. आतां उरलेला काळ तरी ईशचिंतनाला मिळतो का? मुलाबाळांची काळजी, भांडणतंटे ह्यांत किती वेळ वायां जातो. ईशचिंतनास आतां किती वेळ उरला, तुम्हींच सांगा!"

डॉ. जॉनसननें एका बाजूला तोंड फिरवून डोळ्याचीं टिपें पुसलीं. त्याला त्या गृहस्थाच्या बोलण्याचा हेतू व कळकळीची जाणीव झाली. परंतु त्याला निराश स्थितींत परत पाठविणें रुचलें नाहीं.

त्या गृहस्थानें विचारलें—"तुम्हांला माझें म्हणणें पटलें नाहीं का?"

जॉनसन म्हणाला—"तुम्हांला तर परलोकाची काळजी दिसते आहे. पण मला इहलोकाचीच काळजी वाटत आहे?"

तो गृहस्थ चकित होऊन डोळे फाड फाडून पाहूं लागला. जॉनसन म्हणाला—

श्री. बा. रा. पाटणकर

"हें पहा, आपण जें अन्न खातों तें उत्पन्न करण्यासाठीं पुरेशी जमीन कोठें आहे?"

तो म्हणाला—"अहो! देवानें दिलेलें एवढें मोठें जग काय कमी आहे? काय थट्टा करतां राव?"

जॉनसन शांतपणें म्हणाला—"मी थट्टा नाहीं करीत. खरेंच विचारतों तुम्हांला. ह्या ब्रह्मांडांत कोट्यावधि नक्षत्रें व ग्रह आहेत. त्यांच्या मानानें सूर्य देखील एकाद्या अणू-सारखा आहे. व आपली पृथ्वीतर परमाणु सारखी आहे. या पृथ्वीचा तीन चतुर्थांश भाग समुद्रानें व्यापला आहे. जो बाकी आहे त्यापैकीं सप्तमांश भाग वाळवंट आहे. उरलेल्या भूभागापैकीं पुष्कळसा भाग पर्वताच्या रांगा, नद्या, सरोवरें व ओसाड जमिनीनें घेरलेला आहे. त्या नंतर मोठमोठीं शहरें, गांवें व मनुष्यवस्तीनें केवढा मोठा भूभाग आक्र-मिला आहे? आतां तुम्हीच सांगा, शेती-साठीं कितीसा भूभाग उरला? शेतीच्या जमिनींत तरी सुपीक जमीन किती थोडी आहे? कोट्यावधि लोकांच्या उदर निर्वाहास ही जमीन कशी पुरणार? ह्या काळजीनें मला आयुष्य ओझें वाटूं लागलें आहे.

त्या मनुष्याला जॉनसनची खोंच कळली. आपलेंच बोलणें निरर्थक ठरलेलें पाहून तो निमूटपणें निघून गेला.

कच देवयानी

शुक्राचार्यांचा जन्म भृगु महर्षींच्या कुळांत झाला. त्यांची तपश्चर्या व विद्वत्ता अद्वितीय होती. राक्षस त्यांना आपला गुरु मानीत. दानवराजा वृषपर्व यानें त्यांना राजगुरु मानून त्यांना त्यांची लाडकी व एकुलती एक मुलगी देवयानी हिच्यासह राक्षसांच्या राजधानींत रहावयास बोलाविलें.

देव व दानव यांचें वैर प्रसिद्धच आहे. शुक्राचार्यांना संजीवनी विद्या अवगत असल्यामुळें युद्धांत राक्षस मारले गेले कीं शुक्राचार्य त्यांना जिवंत करीत. पण देवांना ती विद्या अवगत नव्हती. म्हणून देवांची संख्या कमी होऊं लागली.

देवांचा गुरु बृहस्पति यानें विचार करून आपला मुलगा कच याला शुक्राचार्यांकडे विद्याभ्यासासाठीं पाठविलें व त्यांची सर्व प्रकारें सेवा-शुश्रूषा करून चातुर्यानें संजीवनी विद्या शिकून येण्यास सांगितलें. त्यांनीं त्याला असेंहि सांगितलें कीं, शुक्राचार्यांना एकच एक मुलगी आहे. तिची मर्जी संपादन केलीस तर तुला आपल्या कामीं खात्रीनें यश मिळेल.

कच शुक्राचार्यांकडे आला व आपला परिचय देऊन आपला शिष्य करून घेण्यास विनंति केली. देवांचा गुरु बृहस्पति यानें आपल्या मुलाला आपल्या शत्रूच्या गुरूंकडे विद्याभ्यासासाठीं पाठवावें या गोष्टीचा शुक्राचार्यांना मनस्वी आनंद झाला.

कच आपल्या गुरूची त्या काळच्या पद्धतीप्रमाणें सेवा करूं लागला. तो गुरूच्या गाई घेऊन नित्य रानांत जाई व कंद मुळें व फळें, समिधा वगैरे यज्ञ सामुग्री घेऊन येई.

एके दिवशीं समिधा एकत्र करून विश्रांति घेण्यासाठीं तो एका वडाच्या सांवलींत विश्रांती साठीं बसला असतां कांहीं राक्षस आले व तूं कोण येथें कसा आलास वगैरे चवकशी करूं लागले. कचनें खरें खरें तें सांगून टाकलें.

तें ऐकून राक्षसांना राग आला. कपट करून आपल्या गुरूंकडून संजीवनी विद्या चोरून नेण्यासाठीं हा येथें आलेला आहे. तेव्हां त्यांनीं त्याचा वध करून एका लांडग्याला त्याचें मांस खायला घातलें आणि निघून गेले.

संध्याकाळ झाली. गाई घरीं परत आल्या. पण कच त्यांच्या बरोबर न आलेला पाहून देवयानीला काळजी वाटूं लागली. तिनें कचाला मनानें वरलें होतें. म्हणून ती आपल्या वडिलांकडे गेली व कच रानांतून परत न आल्याचें सांगून त्याला शोधून घेऊन यायला सांगितलें.

शुक्राचार्यांना अंतर्ज्ञानानें घडलेलें सर्व वृत्त कळलें. त्यांनीं संजीवनी विद्येच्या प्रयोग करून कच याला जिवंत केलें. कच घरीं परत आला.

पुन्हां एकदां देवयानीसाठीं रानांतून फळें आणण्यासाठीं कच गेला असतां राक्षसांनीं त्याला पाहिलें. त्यांनीं त्याला ओळखलें व त्याला ठार केलें. त्यांनीं त्याला कुटून त्याचें चूर्ण करून तें समुद्रांत फेंकून दिलें.

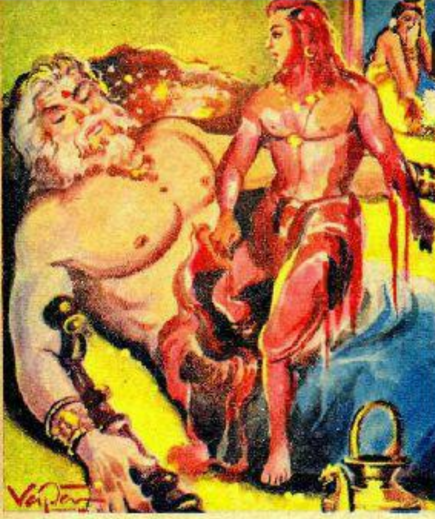
देवयानीनें वडिलांना सांगून त्याला पुन्हां जिवंत केलें. पण राक्षसांनीं कच याचा पिच्छा पुरविला. देवयानीच्या सांगण्यावरून शुक्राचार्य आपल्या शिष्याला जिवंत करीत आहेत हें कळल्यावर त्यांनीं त्याला तोड म्हणून एक नवीन कृप्ति काढली. तिसऱ्या खेपेस कच रानांत गेला असतां राक्षसांनीं त्याला ठार करून त्याला जाळून टाकलें व त्याची राख दारूंत घालून शुक्राचार्यांना प्यायला दिली. कच बराच वेळ घरीं न आल्यामुळें देवयानीनें पुन्हां हट्ट धरला. शुक्राचार्यांना अंतर्ज्ञानानें सर्व कांहीं कळलें व त्यांनीं तें आपल्या मुलीला देखील सांगितलें. ते म्हणाले—"मी त्याला जिवंत करूं शकेन. पण तो जिवंत झाला तर मला मरावें लागेल. मग सांग तुला तो हवा कीं मी?"

देवयानी म्हणाली—"मला दोघे हवे आहांत. तुम्हीच काय तो विचार करून उपाय करा."

शुक्राचार्यांनीं विचार करून कच याला जिवंत केला व त्याला पोटांतच असतांना संजीवनी विद्या शिकवून, बाहेर आल्यावर आपल्या गुरूस जिवंत करावयास सांगितलें. त्या प्रमाणें कच गुरू शुक्राचार्य यांच्या पोटांतून बाहेर निघून आला व त्यानें संजीवनी विद्येचा प्रयोग करून आपल्या गुरूस जिवंत केलें.

शुक्राचार्यांना मद्यपान केल्याबद्दल इतका पश्चात्ताप झाला कीं त्यांनीं त्या दिवसापासून मद्यपान न करण्याची प्रतिज्ञा केली.

कच ज्या उद्देश्यानें शुक्राचार्यांकडे आला होता तो हेतू पूर्ण झाला. तो कांहीं दिवस गुरुगृहीं राहिला व गुरूची कृपा संपादन करून त्यांचा निरोप घेण्यासाठीं गेला. शुक्राचार्यांनीं त्याला प्रेमानें निरोप दिला.

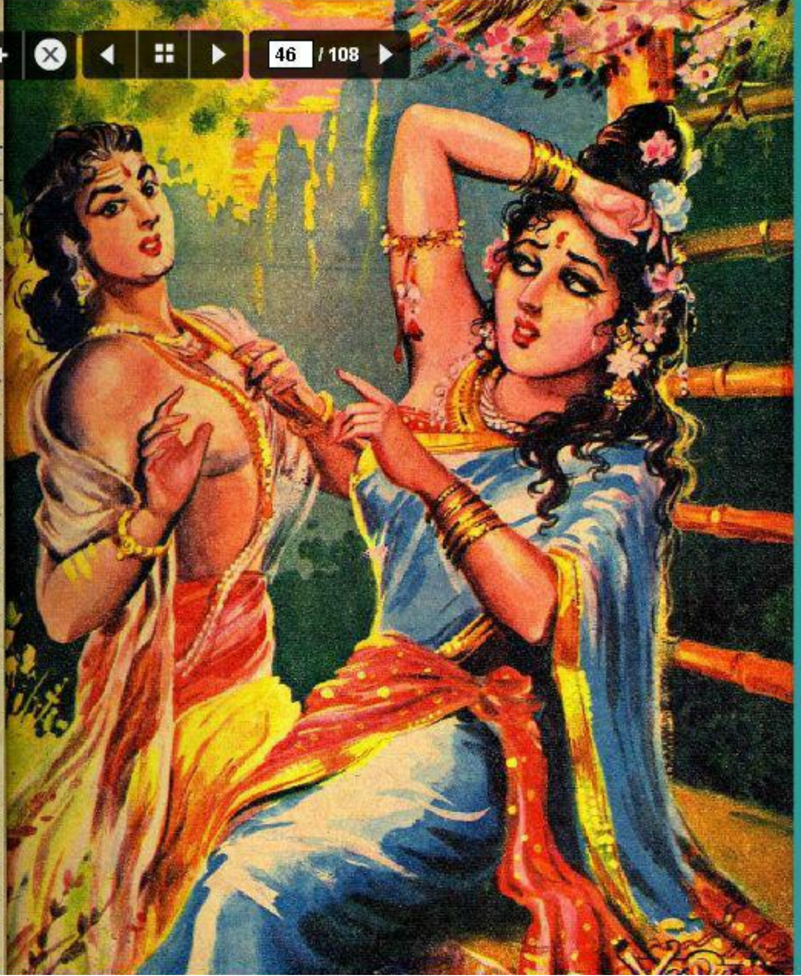
पण कच देवयानीचा निरोप घेण्यासाठीं जेव्हां गेला तेव्हां तिनें आपलें प्रेमव्यक्त करून लग्न करण्यास विनंति केली.

पण कच म्हणाला–"देवयानी! तूं माझ्या गुरूंची कन्या आहेस. तुला मी आजपर्यंत आपली बहीण म्हणून मानीत आलों. आतां पत्नी म्हणून तुला कशी....!"

देवयानीला त्यावर राग आला. रागाच्या भरांत ती म्हणाली–"तूं माझ्या वडिलांच्या शत्रूचा मुलगा असून तुला मी तीन तीनदां जिवंत करण्यासाठीं वडिलांजवळ हट्ट केला व तुला जिवंत करविलें. तूं त्या उपकाराची फेड करण्याचें सोडून माझ्या प्रेमाचा धि:कार करून जात आहेस. तर तुला मी शाप देतें कीं जी विद्या तूं कपटानें मिळविली आहेस तिचा तुला उपयोग होणार नाहीं."

त्यावर कच याला देखील अर्थातच राग आला. तो म्हणाला–"तर मग तुझें प्रेम हें खरें प्रेम नव्हतें. उपकार करून तूं माझें प्रेम मिळविण्याचा यत्न केलास, व तें मिळालें नाहीं म्हणून माझा अपकार करण्यास तयार झालीस. अशा प्रेमाला मी राक्षसी प्रेम मानतों. तर ऐक, या राक्षसी प्रेमाचा स्वीकार कोणी ब्राह्मण करणार नाहीं, असा मी तुला शाप देतों."

कच देवयानीला शाप देऊन देवलोकांत गेला. बृहस्पतीच्या सांगण्यावरून त्यानें संजीवनी विद्या दुसऱ्यांना शिकविली. देवयानीच्या शापानें त्याला त्या विद्येचा उपयोग होत नसला तरी तो ज्याला

शिकवील त्याला त्या विद्येचा उपयोग करतां आला. अशा तऱ्हेनें देवांचें संकट टळलें.

*   *   *

राक्षसांचा राजा वृषपर्व याला शर्मिष्ठा नांवाची एक रूपवती कन्या होती. ती आपल्या सखींबरोबर वन विहारास गेली असतां देवयानी देखील तिच्याबरोबर गेली होती. एका पुष्करणींत स्नान करण्याचा विचार करून सर्वांनीं आपापलीं वस्त्रें काठावर ठेवलीं व पाण्यांत उतरल्या. जलक्रीडा चालू असतां एक वादळ आलें व त्यांत त्यांचीं वस्त्रें एकत्र मिसळली गेलीं. घाईंत जें वस्त्र मिळालें तें त्या नेसल्या. शर्मिष्ठा चुकून देवयानीचें लुगडें नेसली. तिला राग आला. ती म्हणाली–"एकूण तूं राक्षस-कन्याच! मी तुझ्या वडिलांच्या गुरूची मुलगी व ब्राह्मण. तुझें लुगडें मी नेसूं?"

शर्मिष्ठाला राग आला. ती म्हणाली–"माझ्यावडिलांनीं दिलेल्या अन्नावर पोसलेला तुझा देह माजला आहे. यःश्चित् एका भिक्षु-काची मुलगी तूं, एवढा तोरा कोणाजवळ दाखवितेस? पाहिजे तर नेस नाहीं तर पड ह्या विहिरींत" असें म्हणत तिनें देवयानीला विहिरींत ढकललें व घरीं निघून गेली.

कांहीं वेळानें चंद्रवंशी राजा ययाती शिकारीसाठीं त्याच बाजूला आला. विहिरीं-तून स्त्रीचा आवाज ऐकून तो जवळ गेला व देवयानीला तिचा हात धरून बाहेर काढलें व राजधानीस निघून गेला.

घार्णिक नांवाच्या एका दासी करवीं देवयानीनें आपल्या वडिलांना सर्व कळविलें आणि असेंहि सांगितलें कीं असा अपमान झाल्यावर मी वृषपर्व राजाच्या राजधानींत पाऊल टाकायला देखील तयार नाहीं.

शुक्राचार्य मुलीचा निरोप ऐकून धांवत आले व त्यांनीं मुलीची समजूत घालण्याचा पुष्कळ यत्न करून पाहिला. म्हणाले–"बाळ, असा हट्ट करूं नकोस! तूं कोणाची मुलगी आहेस हें सर्व जगाला माहीत आहे. एका अजाण मुलीनें कांहीं म्हटलें म्हणून तूं असें कांहीं करणें बरोबर नाही."

पण देवयानीनें हट्ट सोडला नाहीं. ती म्हणाली–"तुम्हांला माझ्या मानाची पर्वा नसेल तर मलाच माझ्या मनापमानाची पर्वा केली पाहिजे. मी गांवांत येणार नाहीं. येथें रानटी श्वापदांनीं खाऊन टाकलें तर या जिवाला सुटका तरी मिळेल.

वृषपर्वाला वर्तमान कळलें तेव्हां तो देखील धांवत, शर्मिष्ठेला बरोबर घेऊन, रानांत आला.

शुक्राचार्य म्हणाले–"राजन्! आज पावेतों मी जिवें भावें तुझ्या पदरीं चाकरी केली. उपकाराची फेड अशा प्रकारें, अप-कारानें होईल याची मला कल्पना नव्हती."

राजा वृषपर्व म्हणाला–"गुरुवर! खरा भिकारी मी आहें. आपण मला व माझ्या राक्षस अनुयायांना प्राणदान देऊन इतके उपकार आमच्या राक्षस वंशावर केले आहेत

कीं त्यांची फेड सर्वस्व देऊन देखील होणें शक्य नाहीं."

शुक्राचार्य म्हणाले–"माझ्या मुलीचा अपमान झाला आहे. तिची इच्छाच माझी इच्छा. तिलाच काय तें विचार."

राजा देवयानीला म्हणाला–"देवयानी! तूं इतका राग केलास तर आमचें कसें चालणार? मी भिकारी होऊन तुझ्यासमोर उभा आहें. क्षमा कर! तूं सांगशील ती शिक्षा मी शर्मिष्ठेला द्यायला तयार आहें." देवयानी म्हणाली–"माझें लग्न होईल तेव्हां शर्मिष्ठेनें माझ्याबरोबर माझी दासी म्हणून अविवाहित राहून आजन्म माझी सेवा करावी."

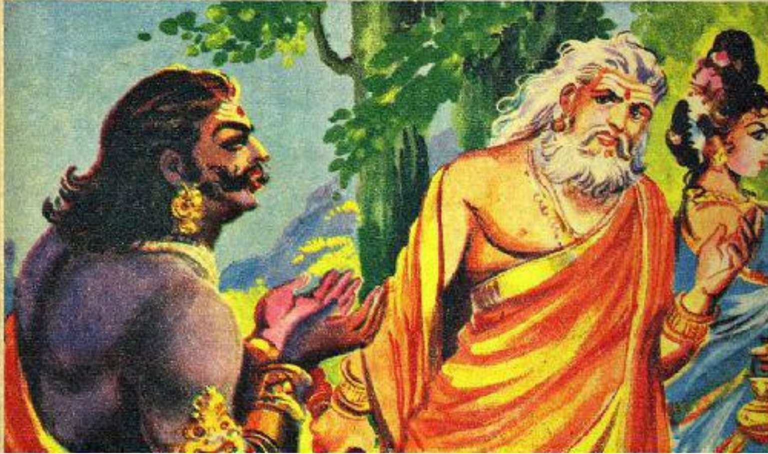
शर्मिष्ठेनें राक्षसांच्या हिताचा विचार करून देवयानीची दासी होण्याचें कबूल केलें. देवयानीचें तेवढ्यानें समाधान झालें नाहीं. तिनें तिला टोंचून विचारलें—"भिकाऱ्याच्या पोरीची दासी व्हायला राजकन्या तयार आहेत का?"

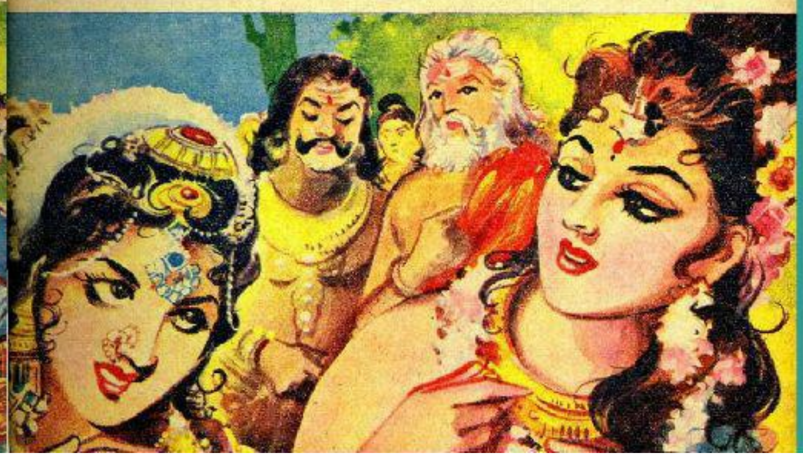
शर्मिष्ठेनें कांहींच उत्तर दिलें नाहीं.

देवयानी राजधानींत परत आली आणि शर्मिष्ठा तिची दासी म्हणून सेवा करूं लागली. देवयानीनें राजाला सांगून एक हजार दासी देखील आपल्या सेवेला ठेवून घेतल्या. त्यांत तिचा हेतु शर्मिष्ठेची मान खालीं व्हावी हा होता.

एकदां देवयानी आपल्या सर्व दासींबरोबर त्याच जागीं पुन्हां वन विहारास गेली असतां राजा ययाति देखील शिकारीसाठीं त्याच वेळीं तेथें आला. देवयानी बरोबर स्वर्गीय लावण्याची मूर्ति शर्मिष्ठा पण होती. तिला पाहून राजानें विचारलें–"हें उकिरड्यावरचें रत्न कोण?"

शर्मिष्ठेनें कसा तिचा अपमान केला होता व त्याबद्दल तिला आपली दासी म्हणून कसें आतां राबावें लागत आहे हें देवयानीनें ऐटींत वर्णन करून सांगितलें व म्हणाली–"राजन्! त्या दिवशीं आपण माझा हात धरून मला विहिरींतून बाहेर काढलेंत. तेव्हांच माझें आपण पाणिग्रहण केलें आहे. आतां मी दुसऱ्या कोणाशीं विवाह करणें शक्य नाहीं. तरी आपण माझ्याशीं विवाह करून मला सुखी करावें." ययाति म्हणाला–"मी क्षत्रिय, नहुष राजाचा मुलगा आणि तूं

ब्राह्मण शुक्राचार्यांची मुलगी, आपला विवाह कसा होणार ?"

"माझ्या वडिलांनीं इतकी मोठी तपश्चर्या केली आहे कीं, प्रत्यक्ष धर्माला देखील आज्ञा करण्याचा अधिकार त्यांना प्राप्त आहे. आपला विवाह धर्मविरुद्ध नसून धर्म संगत आहे असा आदेश त्यांच्याकडून देवविते." असें सांगून तिनें एका दासीला शुक्राचार्यांकडे पाठविलें.

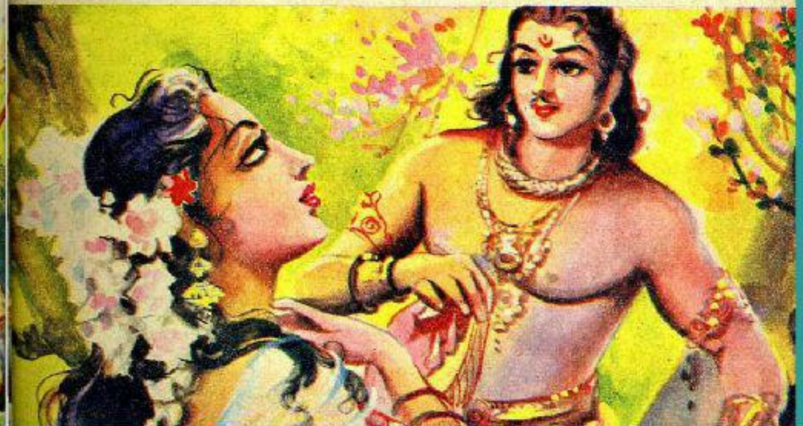
शुक्राचार्य आले देवयानीचें म्हणणें ऐकून ते ययातीला म्हणाले—"तूं माझ्या मुलीशीं लग्न केल्यास माझी मान्यता आहे. बरोबर या तिच्या दासीपण येतील. शर्मिष्ठेच्या अन्नवस्त्राची जबाबदारी तुझ्यावर आहे. तिच्याशीं दुसरा कांहीं संबंध ठेवूं नकोस ही माझी आज्ञा आहे."

देवयानीचें ययाती राजाशीं लग्न झालें. देवयानी, शर्मिष्ठा व दोन हजार दासींबरोबर राजा राजधानीस परत आला. त्यानें देवयानीसाठीं एक महाल बनविला आणि तिच्या आज्ञेनें शर्मिष्ठेसाठीं दूर अशोक वाटिकेत एक झोपडी बनविली.

कालक्रमाप्रमाणें देवयानीला यदु व त्वरस नांवाचीं दोन मुलें झालीं.

शर्मिष्ठा एकटीच अशोकवनांत आयुष्य कंठीत होती. एकदां राजा ययाती अशोकवनांत विहार करावयास आला असतां त्याची दृष्टि शर्मिष्ठेवर पडली. त्याला तिची दया आली व या भेटीचें प्रेमांत रूपांतर झालें. दोघांनीं गांधर्व विवाह केला. कालक्रमानें शर्मिष्ठेला अनुक्रमें द्रह्यु, अनु व पूरु अशीं तीन मुलें झालीं. हळू हळू ही गोष्ट देवयानीच्या कानावर पोंचली. ती अशोक वनांत आली व शर्मिष्ठेला विचारलें कीं तूं अविवाहित कन्या राहण्याचें कबूल करून आली होतीस आणि तुला ही तीन तीन मुलें कशीं ? त्यावर शर्मिष्ठा म्हणाली कीं एका ऋषींच्या कृपेनें तिला या तीन मुलांचा दैविक लाभ झाला आहे. पण तिघां मुलांचें रंगरूप ययाती राजासारखें होतें. त्यावरून पतीनें आपल्याशीं प्रतारणा केली या गोष्टीचा देवयानीला राग आला व ती माहेरी वडिलांकडे निघून गेली. पाठोपाठ ययाती देखील तिच्या पाठोपाठ गेला.

सर्व वृत्त देवयानीच्या तोंडी ऐकून शुक्राचार्यांनीं संतापाच्या भरांत ययाती राजाला शाप दिला–"तुला वार्धक्य येवो." ययातीनें शुक्राचार्यांचे पाय धरले व म्हणाला–"झाली ती चूक पुन्हां होणार नाहीं. देवयानीला सुखी करण्याचाच मी यापुढें प्रयत्न करीन. या वार्धक्यांत तें कसें संभव होणार?"

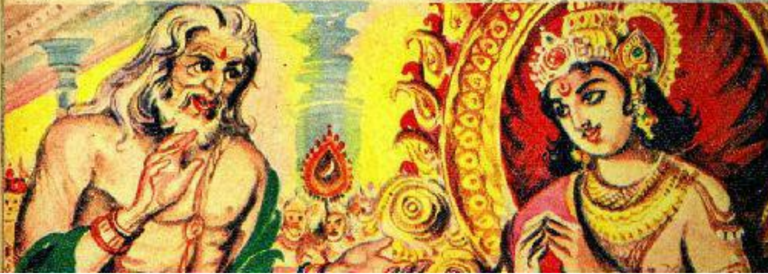
त्यावर शुक्राचार्य म्हणाले–"मी दिला तो शाप परत घेणें मला शक्य नाहीं. तरी परंतु तूं इतकें म्हटल्यावर मी इतकेंच सांगू शकतों कीं, जर तुझ्या कोणत्याहि मुलानें तुझें वार्धक्य घेऊन तुला आपलें तारुण्य दिलें तर तें शक्य होईल."

त्यानंतर ययातीनें आपल्या मुलांना आपलें तारुण्य देऊन स्वतःचें वार्धक्य घेण्यास सांगितलें. प्रथम त्यानें देवयानीच्या मुलांना विचारलें. पण कोणी कबूल झाला नाहीं तेव्हां त्यानें शर्मिष्ठेच्या मुलांना विचारलें. सर्वांत धाकटा पूरु त्या गोष्टीस तयार झाला.

राजा ययातीनें त्याला आपलें वार्धक्य दिलें व त्याचें तारुण्य घेऊन त्याला आपला वारस केलें.

एक हजार वर्षें ययाती राजानें आनंदानें भोग विलासांत घालविलीं व त्यानंतर आपला मुलगा पूरु याला त्याचें तारुण्य परत देऊन स्वतःचें वार्धक्य परत घेतलें.

देवयानीनें आपल्या मुलाला वारस करून घेण्यासाठीं पुष्कळ विनवण्या केल्या. पण राजानें तिचें ऐकलें नाहीं व वचन दिल्या प्रमाणें पूरूलाच राज्य दिलें.

असें सांगतात कीं, आपले पूर्वज उत्तर ध्रुवावर रहात असत. तेथें उत्तरायणांत सहा महिने दिवस आणि दक्षिणायनांत सहा महिने रात्र असते. म्हणून दीर्घरात्रीच्या अंधारांत दिव्याशिवाय माणसाचें काम चालत नाहीं. ह्या अंधकारमय रात्रीचा प्रारंभ म्हणजे दिवाळीचा उत्सव होय! म्हणून ह्या शुभदिनी सर्वत्र पणत्या लावून प्रकाश करण्याची प्रथा पूर्वापार चालू आहे.

मेलेलीं माणसें प्रथम नरकांतून प्रवास करून मग पितृलोकीं पोहोंचतात. अशा वेळीं मेलेल्यांना रस्ता दाखविण्यासाठीं आणि पितृलोकाचा अधिपति यमराज याची आराधना करण्यासाठीं दिवाळीचा

महाबलीनें आपल्या पराक्रमानें साऱ्या स्वर्गावर आपला अधिकार स्थापित केला होता. अशा प्रसंगीं महाविष्णूनें वामन रूप धारण करून समस्त भूमि आणि स्वर्ग आपल्या पायाखालीं दाबून महाबलीला पाताळांत पाठवून दिलें. असें सांगतात कीं, महाबली बलि-प्रतिपदेच्या दिवशीं भूमीवर येतो. म्हणून त्या शुभप्रसंगाचें स्मरण म्हणून अशा दिवशीं दिवाळी साजरी करण्याचा प्रघात पडला आहे.

रावणानें सीतेचें हरण केलें व तिला घेऊन लंकेस गेला. रामानें वानर सेनेच्या मदतीनें रावणाचा वध केला.

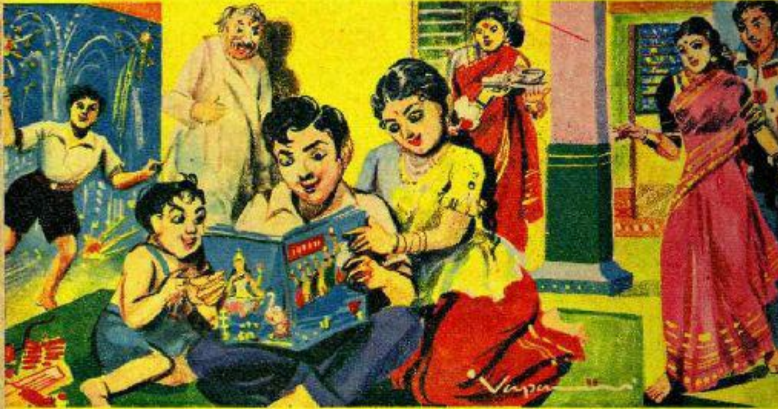
अत्याचारी आणि क्रूर नरकासुर याच्याशीं युद्ध करण्यासाठीं श्रीकृष्ण सत्यभामेसह रथांत बसून गेला. नरकासुराच्या बाणानें श्रीकृष्ण मूर्छित होऊन पडला. परंतु सत्यभामेनें नरकासुराचा वध केला. अशा प्रकारें भूमीला नरकासुराच्या संकटांतून मुक्त केलें. नरकासुराच्या मृत्यूचा दिवस म्हणजे नरकचतुर्दशी आणि दिवाळीचा दुसरा दिवस म्हणजे दिवाळीची अमावास्या.

ईसवी सनापूर्वी ५८ वर्षे विक्रम संवत् सुरू झाला. गुजराती आणि मारवाडी लोक हा विक्रम संवत् मानतात. विक्रम संवत् दिवाळीपासून सुरू होतो. त्याच दिवशीं विक्रमादित्यानें शकांचा नाश

दिवाळी शरद ऋतूमध्यें येते. ह्या ऋतूमध्यें किड्यांचा प्रादुर्भाव होतो. ह्या किड्यांपासून मनुष्यांना आणि पिकांना अपाय होतो. दिवाळीच्या दिवशीं सर्वत्र पेटविण्यांत येणाऱ्या फुलबाजांच्या आणि फटाक्यांच्या गंधकयुक्त धुरामुळें ह्या किड्यांचा नाश होतो. गंधक हें किटाणू नाशक आहे. म्हणूनच दिवाळीच्या दिवशीं ह्या गंधकयुक्त फुलबाजा पेटवून फटाके उडवण्याची प्रथा पडली आहे.

दिवाळीचा दिवस हा लहान-थोरांस आनंदाचा दिवस. सर्वजण सुगंधित तेलें व उटणें लावून आंघोळ

※ सायमन ※

[२]

सायमन रात्रीं त्याच महालांत झोंपला. त्याला छान झोंप लागली. सकाळीं त्याची झोंप मोडली तेव्हां त्याला गाडीचा आवाज ऐकूं आला. राजा व राजकुमारी दोघं सायमन कोणत्या स्थितींत आहे हें पाहण्यासाठीं आली होतीं. त्यांनीं सायमनला हंसतमुख बाहेर येतांना पाहिलें तेव्हां त्यांना फारच आश्चर्य वाटलें. त्यांना पाहून सायमन म्हणाला–

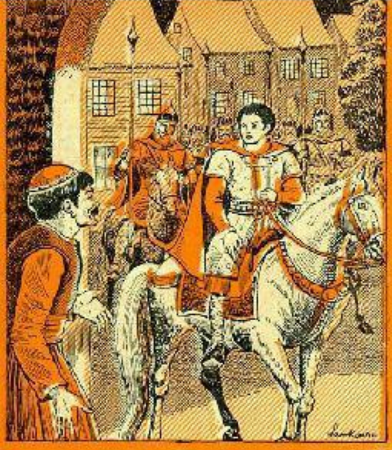
"त्या भुतानें आतां राजवाडा सोडलेला आहे. तें परत कधीं येणार नाहीं. आतां कसलीहि भीति उरलेली नाहीं. सायमननें रात्रीं भुताची भेट झाल्यानंतर घडलेलें सर्व वृत्त वर्णन करून सांगितलें.

राजानें आंत जाऊन राजवाडा पाहिला. त्याच्या मनाचें समाधान झालें. आजपर्यंत कोणी करूं शकला नाहीं तें सायमननें करून दाखविलें होतें. राजकुमारीला तर सायमन एक देवपुरुषच भासला.

बाराव्या खोलींत जीं प्रेतें पडलेलीं होतीं त्यांना मूठमाती देऊन राजानें राजवाडा स्वच्छ करविला. नंतर नवीन रंग देऊन त्यानें तो सजविला आणि समारंभानें त्या वाड्यांत प्रवेश केला. गृहप्रवेशाच्या दिवशीं सायमन व राजकन्येचें लग्न ठरलें. राजानें त्या दिवशीं सर्व दरबारी व मानकरी लोकांना एक मोठी मेजवानी दिली. लग्न समारंभ पण उरकून टाकावा अशी राजाची फार इच्छा

श्री. का. ना. सोमण

होती. पण सायमन म्हणाला—" घरदार सोडून कित्येक दिवस झाले. आई-वडिलांना भेटून आल्याशिवाय माझ्या मनाचें समाधान होणार नाहीं. ते माझी काळजी करीत असतील. म्हणून मी त्यांना भेटून येतों. मग लग्न समारंभ थाटानें करतां येईल."

राजा व राजकुमारी दोघांना सायमनचें म्हणणें रास्त वाटलें. त्यांनीं सायमनच्या प्रवासाची तयारी केली. त्याच्याबरोबर दहा बारा सशस्त्र सैनिक पाठविले व आनंदानें त्याला निरोप दिला.

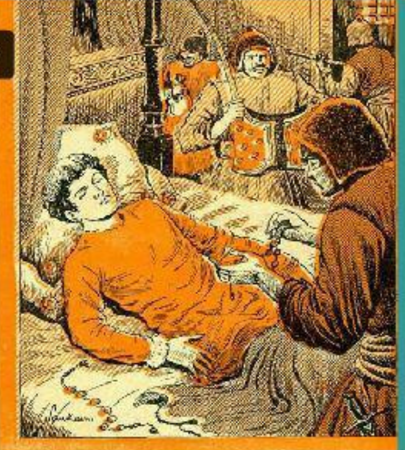
राजपुरुषासारखा सायमन आपल्या गांवीं निघाला. दहा दिवसांचा प्रवास निर्विघ्नपणें पार पडला. दहाव्या दिवशीं त्यांना एका रानांतून जावें लागलें. रात्रीची वेळ होती व पाऊस देखील पडूं लागला होता. सर्व दमून गेले होते. दूर मिण मिण जळत असलेला दिवा दिसला. त्याच्या अनुरोधानें सर्व तिकडे गेले.

ती एक धर्मशाळा होती. सायमननें ती रात्र त्या धर्मशाळेंत काढावयाचें ठरविलें. त्यांनीं धर्मशाळेच्या व्यवस्थापकाला जागा आहे का विचारलें. त्यानें होकार दिल्यावर सर्व उतरले व धर्मशाळेंत जें कांहीं खायला मिळालें, खाऊन झोंपले. सायमन एकटा एका निराळ्या खोलींत झोंपला होता.

ती धर्मशाळा कांहीं वाटमाऱ्यांची नेहमीं भेटण्याची जागा होती. धर्मशाळेचा व्यवस्थापक त्यांना सामील होता. त्याला ठरलेला वांटा मिळत असे. म्हणून तो स्वतः चोरांच्या सरदाराकडे गेला आणि चांगलें सावज फंसलें असल्याचें सांगून आला.

त्या रात्रीं लुटेऱ्यांनीं धर्मशाळेंत शिरून सायमनच्या बरोबरच्या लोकांना ठार करून त्यांच्याजवळ जें कांहीं सोनें, चांदी व पैसे

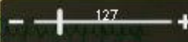
सांपडले लुटून नेलें. सायमन बंदुकींचा आवाज ऐकून उठून बाहेर आला. पण चोरांनीं त्याच्यावर गोळी सोडली. सायमनला गोळी लागली नाहीं. पण त्यानें गोळी लागल्याचें सोंग केलें व निश्चेष्ट पडून राहिला. कारण त्यानें विचार केला कीं दहा बारा जणांशीं एकट्यानें युद्ध करणें अशक्य आहे. चोरांनीं त्याला बेशुद्ध पडलेला पाहून त्याच्या अंगावरची अंगठी व इतर ज्या ज्या मूल्यवान वस्तु दिसल्या सर्व उचलून घेतल्या आणि निघून गेले.

सायमन चोरांना चाहूल दिल्याशिवाय त्यांच्या पाठोपाठ गेला व ते कोठें जातात काय करतात हें सर्व पाहूं लागला. त्याला चोरांच्या गुहेंत जाण्या-येण्याची चोरवाट कळली. नंतर तो आपल्या गांवीं निघाला. तेथून त्याचें गांव अगदीं जवळ होतें. त्यावेळीं त्याच्या अंगावर एका फाटक्या सदऱ्याशिवाय दुसरें कांहीं एक नव्हतें. पायांत वहाणा किंवा जोडा देखील नव्हता. म्हणून त्यानें संध्याकाळपर्यंत झाडीझुडपांत लपून बसून रहायचें ठरविलें.

पण गांवांतले कांहीं लोक रानांत लाकडें फोडायला म्हणून आले होते. त्यांनीं सायमनला पाहून ओळखलें. त्यांनीं त्याला विचारलें—"अरे, तूं तर मोठा सेनापति झाला आहेस असें ऐकलें होतें. मग सेनापति साहेब अनवाणी व फाटके कपडे घालून रानावनांत कां फिरत आहेत?"

सायमन म्हणाला—"तुमची थट्टा मला कळते. पण ही थट्टेची वेळ नाहीं. तुम्हांला मी वाटतो व दिसतो तसा गरीब नाहीं. दैवदुर्विलासानें गेल्या रात्रींत माझी ही स्थिति झाली." त्यानें घडलेलें वृत्त सांगून जिवंत घरीं परत येऊं शकल्या बद्दल देवाचे आभार मानले.

लाकूडतोड्यांनीं त्याला आपल्या गाडींत बसायला सांगितलें व गांवाकडे निघाले. सायमन घरीं पोंचला तेव्हां त्याचे वडील घरीं नव्हते. त्याच्या आईच्या डोळ्यांत आनंदाश्रु आले. म्हणाली–"बाळ, तुला पाहून किती दिवस झाले रे!" आणि त्याला पोटाशीं धरून म्हातारी बराच वेळ रडली. थोडा आवेग ओसरल्यावर तिला नवऱ्याच्या रागाची आठवण झाली. म्हणून तिनें मुलाला कणगी आड लपून बसून रहायला सांगितलें. म्हणाली– "तूं आलेला कळल्याबरोबर ते तुझा जीव घेतल्या शिवाय राहणार नाहींत."

सायमनचा बाप घरीं आला तेव्हां त्याला घरांत थोडा फरक दिसला. सायमनच्या आईचे ओले डोळे पाहून त्यानें तिला खडसून विचारलें–"काय झालें? कोण आलें होतें? तूं कां रडत होतीस?"

सायमनची आई म्हणाली–"तुम्ही रागावणार नसाल तर मी सर्व कांहीं खरें खरें सांगतें. मला कांहीं झालेलें नाहीं. सायमन घरीं परत आला आहे. त्याचा मला एका बाजूनें आनंद वाटत आहे. दुसऱ्या बाजूनें तुमचा राग पाहून भीति वाटत आहे. तुम्ही थोडा राग कमी केलात

तर नाहीं का चालणार? मुलाची जात, चूक होणारच! म्हणून का त्याचा जीव घ्यायला तयार व्हायचें?"

"त्या मूर्खासाठीं का तूं इतकी रडते आहेस? त्यानें काय तुझें किंवा माझें नांव राखलें आहे? तो दिसला तर त्याला जिवंत सोडणार नाहीं. येऊं दे तर समोर!" सायमनचा बाप म्हणाला.

"तर मग माझ्या प्रेतावरूनच तुम्हांला त्याला ठार करण्यासाठीं जावें लागेल!" सायमनची आई म्हणाली. बायकोच्या या बोलण्यानें त्याचें मन विरघळलें. म्हणाला–

"आहे कोठें तो? त्या गुलामाला कोठें लपवून ठेवला आहेस?"

"तुम्ही शपथ घेईपर्यंत मी नाहीं सांगणार. त्याच्या केसालाहि धक्का लागलेला मला खपणार नाहीं." म्हातारी म्हणाली.

नवऱ्यानें वचन दिल्यावर तिनें सायमनला बोलावून आणलें व पतीच्यासमोर त्याला आणून म्हणाली–"हा तुमचा मुलगा घ्या!" सायमनच्या बापानें मुलाला माफ केलें.

आपण केलेलीं साहसाचीं कामें वर्णन करून सांगण्याची इच्छा सायमनला झाली.

पण आपल्या बोलण्यावर त्यांचा विश्वास बसणार नाहीं असा विचार करून तो चुप बसला. आपल्याबरोबर राजाचे शिपाई आले असते व आपण आपल्या पोशाखांत आलों असतों तर कदाचित बाबांना आपलें म्हणणें खरें वाटलें असतें. राजकुमारीशीं आपलें लग्न ठरलें आहे ही गोष्ट सांगण्याची सुद्धां त्याची छाती झाली नाहीं.

सायमनला त्याच्या वडिलांनीं मेंढरें व बकऱ्या चरायला घेऊन जात जा म्हणून सांगितलें. सायमनला राजकुमारीची फार काळजी वाटत असे. तिला आपल्याकडून कांहीं बातमी मिळाली नाहीं तर ती जिवाचें बरें वाईट करून घेईल. पण पुन्हां दुसरा विचार आला. आपण परत गेलों नाहीं म्हणून राजकुमारी स्वस्थ बसणार नाहीं. ती आपला शोध काढीत आल्या शिवाय राहणार नाहीं. या विचारानें त्याच्या मनाचें थोडें समाधान होई. तो आपला पावा वाजवीत झाडाखालीं बसून राही.

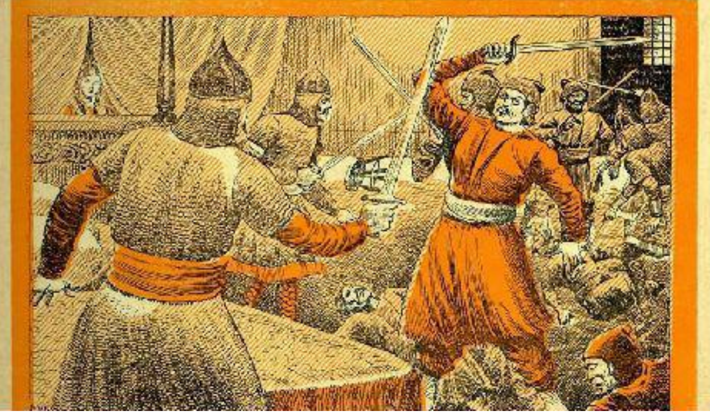
तिकडे राजकुमारीनें बरेच दिवस वाट पाहिली. पण सायमन परत न आलेला पाहून तिला काळजी वाटूं लागली. ती वडिलांची परवानगी घेऊन कांहीं नोकरा-चाकरांसह सायमनच्या शोधार्थ त्याच्या गांवीं निघाली. ती देखील त्याच वाटेनें जात होती. दहा बारा दिवसांनीं तिला देखील त्याच धर्मशाळेंत उतरावें लागलें.

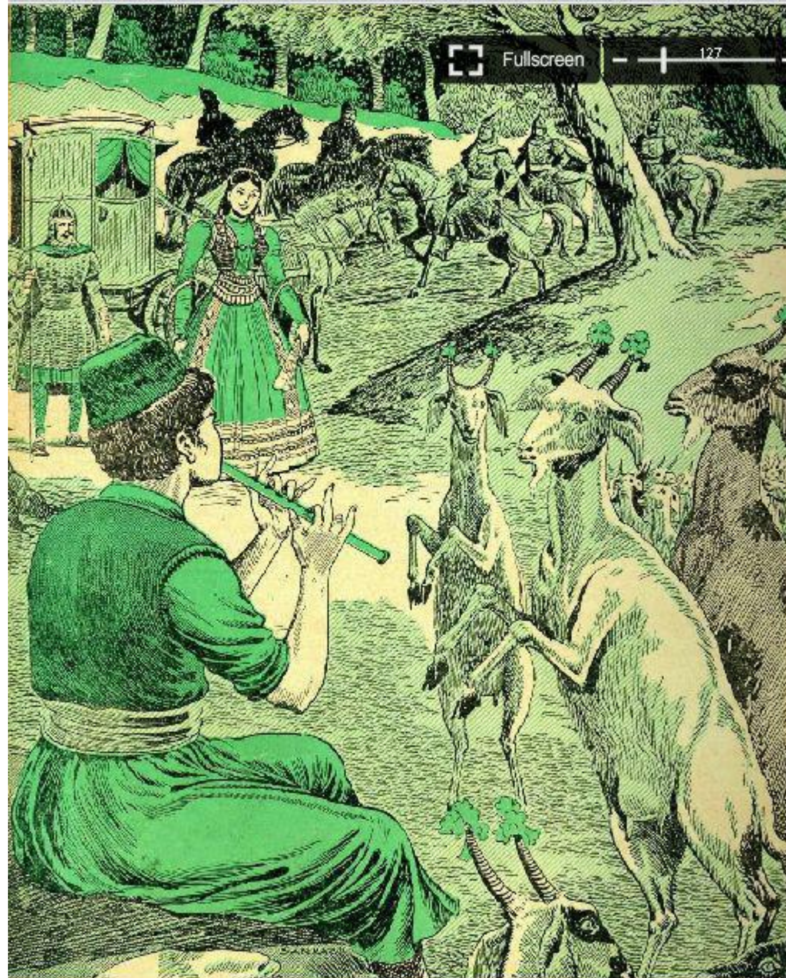
कांहीं वेळानें धर्मशळेचा व्यवस्थापक आपल्या साथी लुटेऱ्यांना ही आनंदाची बातमी देण्यासाठीं निघून गेला. परंतु त्याच्या बायकोला नवऱ्याचें हें कृत्य आवडलें नाहीं. तिनें हळूच जाऊन राजकुमारीला सर्व सांगून टाकलें व सावध केलें. ती म्हणाली—" कांहीं दिवसांपूर्वी एक राजकुमार दहा बारा सैनिकांबरोबर या धर्मशाळेंत उतरला होता. माझ्या नवऱ्यानें चोरांना बातमी दिली व चोरांनीं येऊन त्यांना खूप लुटलें व सर्वांना ठार केलें. तो राजकुमार मात्र कसा निसटला मला कळलें नाहीं."

राजकुमारीचें चित्त तें ऐकून शांत झालें. तो राजकुमार सायमनच असेल तर वांचला म्हणावयाचा. राजकुमारीनें आपल्या सैनिकांना झोंपेचें सोंग करून पडून रहावयास सांगितलें. तुम्ही असावध राहलात तर आज आपल्यापैकीं एक जण देखील जिवंत परत जाणें शक्य दिसत नाहीं हें देखील बजावून सांगितलें."

सैनिकांनीं राजकन्येच्या आज्ञेप्रमाणें झोंपण्याचें सोंग केलें व नुसते पडून राहिले. मध्यरात्रीच्या सुमारास धर्मशाळेच्या व्यवस्थापकानें खूण केल्याबरोबर चोर आंत शिरले. परंतु सैनिक तयार होतेच. त्यांनीं आपापल्या तलवारी उपसल्या व सर्व चोरांना ठार केलें. धर्मशाळेच्या व्यवस्थापकाला त्यांनीं कैद करून बरोबर नेलें. व्यवस्थापकाची बायकोसुद्धां राजकन्येबरोबर निघाली. त्याच दिवशीं ते सायमनच्या गांवाच्या वेशीवर जाऊन पोंचले.

सायमन त्यावेळीं आपल्या बकऱ्या व मेंढरें चरायला घेऊन गेला होता. त्याच्या

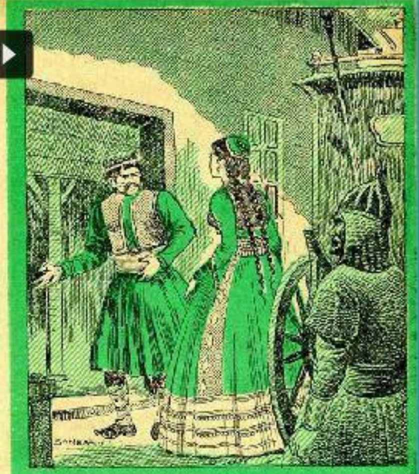

वांसुरीचा आवाज राजकुमारीनें दुरूनच ओळखला व ती त्याच्या अनुरोधानें चालू लागली. त्यानें दुरून राजकुमारीला येत असलेली पाहिली व तिच्या स्वागतासाठीं म्हणून बकऱ्यांना घेऊन आला. त्यांच्या शिंगांना त्यानें गजरे घातले होते. राजकुमारी जवळ आल्याबरोबर त्यानें बांसरीचा विशेष प्रकारचा आवाज काढला. त्याबरोबर बकऱ्यांनीं दोन पायांवर उभें राहून राजकन्येला सलामी दिली. तें दृश्य पाहून राजकुमारीला व तिच्याबरोबर आलेल्या सैनिकांना आश्चर्य वाटलें. त्यांनीं त्या कुरणांतच तंबू टाकायचें ठरविलें.

नंतर सायमन राजकन्येचा निरोप घेऊन आपल्या बकऱ्या-मेंढरांसह गांवांत परत आला, पण तो घरीं कांहींच बोलला नाहीं.

कांहीं वेळानें राजकुमारी एका दोघां शिपायांबरोबर सायमनच्या बापाकडे आली व त्याच्या खाणावळींत उतरायला खोली आहे का विचारलें. सायमनच्या बापानें मोठें कूळ लाभलें आहे असा विचार करून सर्वांत उत्तम खोली दाखविली व म्हणाला– "आमची ही गरिबाची खाणावळ आहे. थोरांमोठ्यांसाठीं नाहीं. पण राजकुमारीनें

त्याच खाणावळींत उतरायचें ठरविल्यामुळें त्याला आनंदच झाला. नंतर राजकुमारीनें आपल्या तैनातीसाठीं म्हणून बकऱ्या चरायला घेऊन जाणाऱ्या मुलाला पाठवून द्यावला सांगितलें. ती म्हणाली–"त्यानें माझ्या बाबांकडे बरेच दिवस नोकरी केली होती. त्याचें काम आम्हां सर्वांना आवडलें."

"तो! तो तर एक मूर्ख पोर आहे. त्याला आपल्या सेवेला पाठविलें तर माझ्या खाणावळीचें नांव जाईल. मी स्वतः येऊन सर्व विचारपूस करून जाईन." सायमनचा बाप म्हणाला.

"पुष्कळ दिवसांनीं तो समोर दिसला. म्हणून त्यालाच पाठवून द्या." राजकुमारी म्हणाली.

नाइलाजानें सायमनच्या बापानें सायमनला राजकुमारीच्या तैनातीला पाठवून दिलें. त्या दिवशीं सायमननेंच तिच्या जेवणाची व्यवस्था केली. तो वाढींत असतां त्याच्या हातून कांचेचीं व चिनी मातीचीं भांडीं खालीं पडून फुटून गेलीं. त्याबद्दल त्याला राजकुमारीसमोर बापाची बोलणी खावीं लागलीं. राजकुमारी गालांतल्या गालांत हंसत होती.

दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं सायमन तोंड धुवायला ऊन पाणी घेऊन आला. राजकुमारीनें खोलीचा दरवाजा आंतून बंद करून घेतला व त्याला उंची राजवस्त्रें अंगांत घालायला दिलीं. नंतर दोघं सायमनच्या आई वडिलांना नमस्कार करायला निघालीं. सायमनच्या वडिलांनीं मुलाला ओळखलें नाहीं व राजकुमार समजून लवून सलाम केला. राजकुमारी हंसत म्हणाली–"तुम्ही आपल्या मुलाला ओळखलें नाहीं वाटतें ?"

सायमनच्या बापानें तोंड वर करून पाहिलें व म्हणाला–"हा माझ्या मुलासारखा दिसतो आहे, खरा! पण माझा मुलगा राजकुमार कोठून असणार ?"

वडिलांना जास्त घोटाळ्यांत ठेवणें सायमनला बरें वाटलें नाहीं. त्यानें सर्व पूर्वेतिहास वर्णन करून सांगितला व म्हणाला–"आमचें लग्न पूर्वीच ठरलें होतें. फक्त आपल्या परवानगीसाठीं थांबलें होतें." नंतर सायमन आपल्या आई वडिलांना बरोबर घेऊन राजकुमारीच्या गांवीं गेला. तेथें थाटामाटानें त्यांचा लग्न समारंभ पार पडला.

खलिफाचे डोळे उघडले

खलिफा हरून अल रशीद यांना फार गर्व होता कीं त्याच्यासारखा उदार व दानी या जगांत दुसरा कोणी नाहीं. तो नेहमीं आपल्या औदार्याच्या फुशारक्या मारीत असे. एकदां त्यानें आपला वजीर जाफर याच्यासमोर आपल्या धन व दौलतीच्या विषयीं खूप वर्णन केलें व विचारलें–"बोला, आहे का माझ्या इतका कोणी श्रीमंत व त्याचबरोबर उदार व दानी ?" खलिफा हें विसरून गेला होता कीं, ईश्वरानें या जगांत एकाहून एक थोर पुरुष उत्पन्न केले आहेत.

जाफरला खलिफानें इतका गर्व केलेला आवडला नाहीं. तो म्हणाला–"हुजूर! आपण गैरसमज करून घेणार नसाल तर सेवक कांहीं बोलणार आहे. ईश्वरावर भरंवसा ठेवून माणसानें वागावें यांतच हित आहे. त्याच्या कृपेशिवाय श्रीमंती येत नाहीं व ती टिकवणें देखील शक्य नाहीं. ऐहिक सुख, सद्गुण, सदाचार सर्व त्या भगवंताच्या कृपेनेंच माणसाला मिळतात. म्हणून मनुष्यानें गर्व करणें बरोबर नाहीं. झाडें आपलीं फळें व फुलें दाखवून ताठ उभीं रहात नाहींत, वांकतात. तसेंच विद्वान व श्रीमंत माणसानें आपल्या नम्र वागणुकीनें त्या देवाची कृपा संपादन करावी."

"लोक आपली प्रशंसा करतात; पण कांहीं तरी आशा ठेवूनच कीं नाहीं. माझ्या पाहण्यांत एक श्रीमंत बसऱ्याला आहे. तो किती श्रीमंत आहे हें सांगणें मलाच काय कोणालाच शक्य नाहीं. त्याचें औदार्य पाहून तर मी थक्कच झालों. त्याचें नांव

श्री. बा. ग. पवार

अबू अल कासीम असें आहे. तें ऐकून खलीफांना फार राग आला. त्यांनीं रागाच्या भरांत जाफरला कैदेंत टाकायला सांगितलें. म्हणाला— "माझा अपमान करणारा किंवा बरोबरीच्या नात्यानें बोलणारा कैदेंतच राहील."

जाफर म्हणाला—"हुजूर! सत्य नेहमीं कडूच असतें व तें हितैषी मित्रच बोलूं शकतो. मी जें सांगितलें त्यांत यत्किंचितहि खोटें नाहीं. मी कासिमच्या घरचा पाहुणाचार पाहून थक झालों. विश्वास नसेल तर कोणाला तरी पाठवून खऱ्याखोट्याची परीक्षा घ्यावी."

पण खलीफा त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलें व जाफरला तुरुंगांत टाकलें.

खलीफा महालांत आला तेव्हां त्याचा लाल चेहरा पाहून त्याची बेगम जुबेदा हिनें कारण विचारलें. तेव्हां खलिफानें कारण सांगितलें कीं, कोणी तरी क्षुल्लक माणसाला माझ्याहून श्रीमंत आणि उदार आहे असें सांगून वजिरानें आज माझा अपमान केला. मी त्याला कैदेंत टाकलें आहे. उद्यां त्याचें डोकें उडवीन तेव्हां माझा आत्मा शांत होईल.

बेगम म्हणाली—"कोणतेंहि काम घाईत करून नंतर पश्चात्ताप करणें शाहण्या माणसाचें काम मानलें जात नाहीं. कोणाला तरी पाठवून प्रत्यक्ष पाहून यायला कां नाहीं सांगत? वजिराचें म्हणणें चुकीचें ठरल्यावर त्याला अवश्य फांशी द्यावी."

"आणखी कोणाला कां पाठवूं? मी स्वतः जाऊन पाहून येतों." खलीफा म्हणाला.

तो एका व्यापाऱ्याचा वेष करून बगदादहून निघाला आणि बसऱ्याला आला. बसऱ्याच्या वाटेवर तो एका धर्मशाळेंत उतरला. त्यानें धर्मशाळेच्या पाहारेकऱ्याला कासिमच्या विषयीं माहिती विचारली.

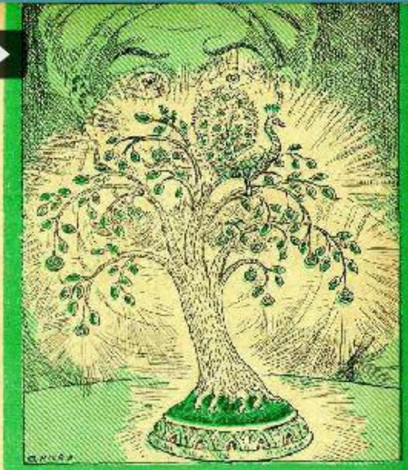
तो म्हणाला—"मालक! त्यांची प्रशंसा करायला माझें हें आयुष्य पुरणार नाहीं. त्यांच्यासारखा दानी या दुनियेंत कोणी मी पाहिला नाहीं."

खलीफा दुसऱ्या दिवशीं बसऱ्याला पोंचला. त्यानें गांवांतल्या लोकांना कासिमचें घर विचारलें. प्रत्येक जण चकित मुद्रेनें त्याच्याकडे पाहून विचारी—"परदेशी दिसतां, कोठून आलांत?" एकानें त्याला घर दाखविलें.

बगदादहून कोणी व्यापारी आला आहे हें ऐकून अबू अल कासिम त्याच्या आतिथ्यासाठीं सामोरा आला, व प्रेमपूर्वक अभिवादन करून त्याला आंत बोलावून घेऊन गेला.

कासिमचें घर बाहेरून तर सुंदर होतेंच आंतून देखील तितकेंच सुंदर होतें. आंत काम करणाऱ्या दासी एकीहून एक सुंदर जणुं अप्सराच होत्या. त्या खलीफासाठीं रत्नपात्रांत अंगूरी दारू व मोत्यांच्या टोपल्यांत फळें घेऊन आल्या.

खलीफा व कासिम जेवायला बसले. इतकें स्वादिष्ट जेवण खलीफानें आयुष्यांत कधीं केलें नव्हतें. जेवणानंतर गायनाचा

कार्यक्रम होता. खलीफाकडे देखील मोठमोठे व नामांकित गवई होते. पण त्यांच्या गाण्याला कासिमच्या घरच्या संगीताची सर कधींच आली नाहीं.

खलीफा गाणें ऐकण्यांत चूर झाले असतां कासिम घरांत गेला व आंतून एका हातांत एक काठी व दुसऱ्या हातांत एक रत्नजटित रोपटें घेऊन आला. झाडाचें खोड चांदीचें होतें. पानें पांचूचीं होतीं. त्यांवर सोन्याचा एक सुंदर मोर बसलेला होता. कासिमनें तें झाड खलिफाच्या समोर ठेवलें. खलीफा मोराला पाहून त्याचें कौतुक करीत असतां

कसिमनें मोराच्या डोक्याला काठीच्या टोकानें नुसता स्पर्श केला. त्याबरोबर तो मोर उडूं लागला व दिवाणखान्यांत हळूं हळूं घिरट्या घालूं लागला. त्यावेळीं मोराच्या पिसाऱ्यांतून उत्तराचा वास बाहेर येऊन हवेंत दरवळत होता.

खलीफा तन्मय होऊन तें दृश्य पहात असतां कासिम तें झाड व तो मोर उचलून घेऊन घरांत गेला.

खलीफाला राग आला. याच माणसाची वजीर इतकी प्रशंसा करीत होता नाहींका ? पहा, असेंच आतिथ्य करतात वाटतें ? कदा-चित मी हें झाड मागून घेईन या भीतीनें स्वारीनें हें झाड आंत नेऊन ठेवलें असावें. मी स्वतःच येऊन याच्या औदार्याची परीक्षा घेतली म्हणून बरें झालें. कळली ह्याची उदारता ! जाफरला फांशी मिळाल्या-शिवाय राहणार नाहीं !

इतक्यांत कासीम परत आला. त्याच्या बरोबर एक गुलाम मुलगा होता. त्याच्या हातांत दारूचा पेला होता. तो हिऱ्याचाच पेला होता. त्यांत अत्युत्तम दारू होती. कासीमनें तो पेला खलीफाला दिला. खली-फानें दारू पिऊन पेला परत दिल्यावर पुन्हां पेला भरलेला दिसला. दोन तीनदां असेंच झालें. या अक्षय सुरापात्राकडे पहात खलीफा त्या झाडाची व मोराची गोष्ट पार विसरून गेला. त्यानें कासीमला विचारलें हा पेला कांहींतरी दिव्य पेला दिसतो आहे."

"होय ! एका सिद्ध पुरुषानें तो मला दिला आहे !" म्हणत कासिमनें तें अक्षय सुरापात्र त्या मुलाच्या हातीं आंत पाठवून दिलें व स्वतः देखील बरोबर गेला.

या खेपेस खलिफाला जास्तच राग आला. हा कासीम मूर्ख तरी असला पाहिजे. किंवा पाजी तरी नाहींतर एकेक वस्तु दाखवून ती पुन्हां माझ्या नजरेसमोरून दूर घेऊन जाण्यांत दुसरा काय हेतु असावा ? जाफरचें दिवस भरत आले आहेत हेंच खरें. त्याला शिक्षा करीन तेव्हांच माझ्या मनाला शांति मिळेल.

इतक्यांत कासिम एका सुंदर दासीला बरोबर घेऊन आला. तिच्या पोशाखांत मोती, रत्न व जर पाहून खलिफाला आश्चर्य वाटलें. दासीच्या अंगावर असली वस्त्रें ! त्याहून आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे ती दासी एक तऱ्हेचें वाद्य वाजवूं लागली व त्याच्या सुरांत गाणें म्हणूं लागली. तें गाणें ऐकून खलीफा तर मुग्धच झाला. तो मोर व सुरा पात्र विसरून गेला व म्हणाला—"नशीब असावें तर असें !"

हे शब्द कानावर पडतांच कासीम त्या दासीला धरून घरांत ओढून घेऊन गेला.

ह्या वेळेस खलीफाला कमालीचा राग आला. त्यानें विचार केला कीं, हा सर्व खेळ आपला अपमान करण्यासाठीं कासीम करीत असावा. आतां येथें राहण्यांत अर्थ नाहीं. म्हणून कासीम आल्याबरोबर खलीफा त्याला म्हणाला—"तुमच्या आतिथ्यामुळें

मी कृतकृत्य झालों. आतां मला घरीं जायला परवानगी द्या."

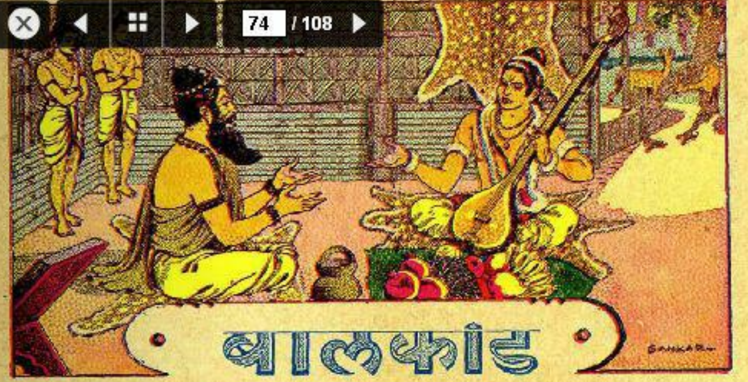
कासीम आपल्या सन्मान्य पाहुण्याला पोंचविण्यासाठीं आपल्या बाहेरच्या दरवाज्यापर्यंत गेला. खलीफा धर्मशाळेपर्यंत पायींच चालत आला. मनांत विचार चालू होते. हा सर्व देखावा आहे मोठेपणाचा. पक्का वस्ताद दिसतो आहे. आपला दिमाख दाखविण्यांत पटाईत. पण औदार्याची एवढी वाखाणणी ऐकली पण कांहीं आढळलें नाहीं. कवडीचुंबक आहे! म्हणे, दानी आहे, धर्मात्मा आहे! खोटें बोलला त्याचें फळ भोगावें लागणार जाफरला."

विचार करीत खलीफा धर्मशाळेच्या आंत पाऊल टाकतो तर तेथें दासा दासी उभे असलेले दिसले. त्यांत ती सुंदर दासी पण होती. सुरापात्र घेऊन तो मुलगा उभा होता व तें झाड पण होतें. खलीफा आल्याबरोबर एका दासीनें लवून मुजरा केला व खलीफाच्या हातांत एक कागदाचें वेटोळें दिलें. तें कासिमचें पत्र होतें.

आपलें आतिथ्य स्वीकारल्याबद्दल कासिमनें आपल्या सन्मान्य पाहुण्यांचे आभार मानले होते व भक्तिपूर्वक पाठविलेल्या वस्तू आठवण म्हणून ठेवून घेण्याबद्दल नम्र विनंति केली होती. प्रथम परवानगी घेतल्याशिवाय ही भेट स्वीकारण्यासाठीं विनंती करण्याचें साहस केल्याबद्दल माफीची पृच्छा पण पत्रांत केली होती.

पत्र पाहून खलिफाचे डोळे उघडले. आपण किती गैरसमज करून गेतला होता. त्याचें औदार्य व अतिथिसत्कार खरोखरच अद्वितीय आहे हें जाफरचें म्हणणें खरें निघालें.

[पुढें चालू]

रामलक्ष्मणांना बरोबर घेऊन विश्वामित्र ऋषि ईशान्य दिशेनें चालूं लागले. दोघे मिथिलेला पोंचले तेव्हां जनक राजानें यज्ञ आरंभ केला होता.

जनक महाराजांना कळलें कीं त्यांचें आमंत्रण स्वीकारून विश्वामित्र ऋषी आले आहेत तेव्हां ते स्वतः गुरु शतानंद यांना बरोबर घेऊन विश्वामित्रांच्या भेटीस आले. त्यांनीं विश्वामित्र ऋषींची विधिवत पादपूजा केली व यज्ञास आल्याबद्दल आभार मानले.

यज्ञाला अजून बारा दिवस लागणार आहेत असें सांगून राजानें रामलक्ष्मणांचा परिचय करून घेतला. विश्वामित्र म्हणाले— "दशरथ राजाचे हे दोघे गुणवान पुत्र आहेत. यांनींच ताटकेचा वध करून माझा यज्ञ निर्विघ्न पार पाडण्यास मदत केली."

जनकराजाचे पुरोहित शतानंद हे अहल्या व गौतम यांचे चिरंजीव आहेत हें ऐकून रामालक्ष्मणास कौतुक वाटलें. रामाच्या कृपेनें माता अहल्या शापमुक्त झाली असल्याचें ऐकून शतानंद मुनींना पण आनंद झाला.

शतानंद मुनि रामाला म्हणाले—"तुम्हीं दोघांनीं विश्वामित्र ऋषींचा अनुग्रह संपादन केलात. या महापुरुषाचा जीवन वृत्तांत खरोखरच ऐकण्या जोगा आहे." नंतर त्यांनीं तेथें हजर असलेल्या सर्व ऋषी-मुनीं

Fullscreen 127 76 / 108

समक्ष रामलक्ष्मणांस विश्वामित्र ऋषींचा जीवनवृत्तांत सांगितला.

"ब्रह्मदेवाला कुश नांवाचा एक मुलगा होता. त्याला कुशनाभ नांवाचा मुलगा झाला. कुशनाभचा मुलगा गाधिराज याचे विश्वामित्र हे जेष्ठ चिरंजीव. त्यांनीं कित्येक वर्षें राज्य केलें. एक अक्षौहिणी सैन्य घेऊन त्यांनीं सर्व पृथ्वी पादाक्रांत केली व वशिष्ठ मुनींच्या आश्रमाजवळ आले. त्या आश्रमांत कित्येक तपस्वी मुनि रहात."

"वशिष्ठ मुनींनीं विश्वामित्र व त्यांच्या बरोबर आलेल्या सर्व लोकांचा सर्व प्रकारें आतिथ्य-सत्कार केला. कुशल प्रश्न झाल्यावर वशिष्ठ मुनींनीं विश्वामित्रांस ससैन्य जेवणाचा आग्रह केला.

विश्वामित्र म्हणाले—"ब्रह्मर्षि! आपल्या दर्शनानेंच मी कृतार्थ झालों. जेवणाचा आग्रह करूं नये." असें सांगून विश्वामित्र उठून चालूं लागले. पण मुनींनीं आग्रह केला व म्हणाले—"या आश्रमांत आपण संकोच करण्याचें कारण नाहीं. सर्वांच्या खाण्यापिण्याची तरतूद होईल."

असें सांगून त्यांनीं शबल नामक कामधेनूला आज्ञा केली कीं, भक्ष्य भोज्य, लेह्य, पानीय युक्त षड्रस भोजनाची व्यवस्था कर!" आज्ञा होतांच कामधेनूनें सर्वांच्या जेवणाची उत्तम व्यवस्था केली.

एका ऋषीच्या आश्रमांत एक अक्षौहिणी सैन्याला पंच पक्वान्नांचें जेवण लाभलेलें पाहून विश्वामित्रांचे डोळे दिपून गेले. हें सर्व कामधेनूच्या कृपेमुळें झालेलें ऐकून विश्वामित्र वशिष्ठमुनींना म्हणाले—"हें वैभव राजाच्या महालांतच शोभतें. मी आपणांकडे एक लक्ष गाई पाठवून देतों. खरोखरी राज्यांतल्या प्रत्येक वस्तूवर राजाचा अधिकार असतो. म्हणून कामधेनू पण माझीच आहे."

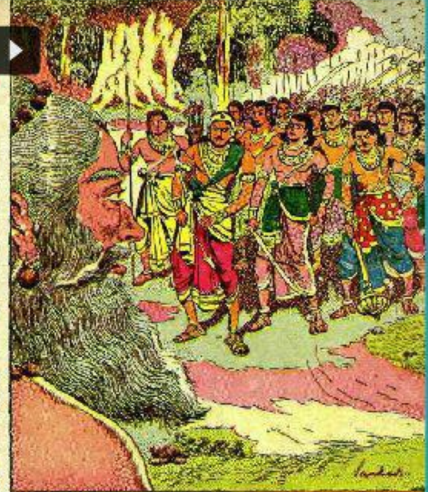
वशिष्ठमुनि म्हणाले—"राजन! शतकोटि गाई देखील एका कामधेनूची बरोबरी करूं शकणार नाहींत. मी तपस्या करून ही मिळविली आहे. हिच्या कृपेनेंच साऱ्या आश्रमाचीं कामें निर्विघ्न पार पडत आहेत."

विश्वामित्र म्हणाले—"आपण मागाल तितकें सोनें द्यावयास मी तयार आहें. हिरे, माणकें जें कांहीं पाहिजे असेल, मागून घ्या ऋषीवर!" पण वशिष्ठमुनि शांतपणें म्हणाले—"मला धनाचा लोभ नाहीं. स्वतः तपश्चर्या करून मी जी गाय मिळविली आहे तिची किंमत मी धनानें कशी मोजूं?"

तेव्हां विश्वामित्रांनीं हट्टानें बलप्रयोग करून कामधेनूला नेण्याचा प्रयत्न केला. कामधेनू हंबरडा फोडून वशिष्ठमुनींकडे धांवत आली व म्हणाली—"धनी, हा काय अत्याचार."

वशिष्ठ म्हणाले—"माझ्याकडे सैन्य नाहीं. विश्वामित्राकडे एक अक्षौहिणी सैन्य आहे. त्याचा पराक्रम ऐकून पृथ्वी कांपत आहे."

"आपली आज्ञा असेल तर हा विश्वामित्र व त्याची एक अक्षौहिणी सेनाच काय, शंभर विश्वामित्र आले तरी ते माझ्या

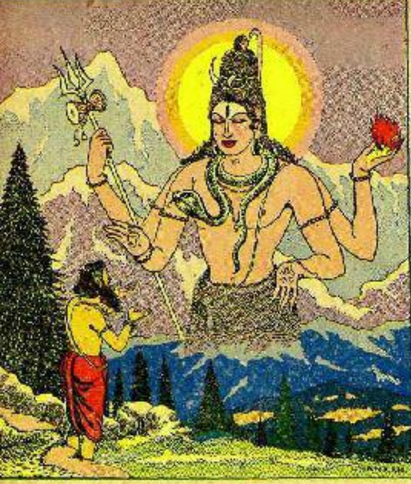

अंगाला स्पर्श करूं शकणार नाहींत." कामधेनु म्हणाली.

वशिष्ठ "तथास्तु!" म्हणाले.

कामधेनूनें अंग हलविल्याबरोबर लक्षावधि पल्लव, म्लेंच्छ वगैरे तिच्या अंगांतून बाहेर आले व त्यांनीं विश्वामित्राच्या सैन्याचा संहार सुरू केला.

विश्वामित्र रथांत बसून दिव्यास्त्र सोडूं लागले. पण कामधेनूनें शतलक्ष काम्बोज, हरीत, किरात वगैरेंची सृष्टि केली व त्यांनीं विश्वामित्र व त्यांचें सैन्य याला चारी बाजूंनीं घेरलें.

हें पाहून विश्वामित्राचे शंभर राजकुमार वशिष्ठ मुनींवर धांवून गेले. पण वशिष्ठ मुनींनीं फक्त एकदांच हुंकार केल्याबरोबर सर्व भस्म होऊन गेले. त्यांचें सैन्य देखील भस्म होऊन गेलें. विश्वामित्राला स्वतःचा प्राण वांचविण्यासाठीं पळून जावें लागलें.

विश्वामित्राचा एक मुलगा जिवंत उरला होता. त्याला राज्य देऊन विश्वामित्र हिमालय पर्वतांत तपश्चर्या करण्यासाठीं निघून गेले. तेथें त्यांनीं घोर तपश्चर्या केली व शंकराला प्रसन्न केलें.

शंकरानें प्रत्यक्ष दर्शन देऊन विचारलें– "मला कां बोलाविलेंस विश्वामित्रा!"

विश्वामित्र म्हणाले–"देव, गंधर्व व राक्षस यांचा पराभव करण्यास आवश्यक तीं सर्व अस्त्रें मला द्यावीं. मला धनुर्वेदाचें पूर्ण ज्ञान व्हावें!" शंकर "तथास्तु!" म्हणून अंतर्धान पावला.

विश्वामित्र शस्त्रास्त्रें घेऊन वशिष्ठ ऋषींच्या आश्रमांत पोंचले. त्यांनीं आश्रमाला आग लावली. ऋषी व मुनी पळूं लागले. पशु पक्षी पळून गेले. सर्व आश्रम ओसाड झाला.

तेव्हां वशिष्ठ ऋषींना राग आला. ते आपला ब्रह्मदंड घेऊन समोर उभे राहाले. विश्वामित्रांनीं आग्नेय अस्त्राचा प्रयोग केला. पण ब्रह्मदंडाचा स्पर्श होतांच तें थंड गार होऊन खालीं पडलें.

विश्वामित्रांनीं एका मागून एक शेंकडों अस्त्रें फेंकलीं. पण वशिष्ठ ऋषींच्या ब्रह्मदंडानें सर्व गिळून टाकलीं. आतां वशिष्ठ मुनींच्या ब्रह्मदंडांतून ज्वाळा निघूं लागल्या व अग्नि-वृष्टि होऊं लागली.

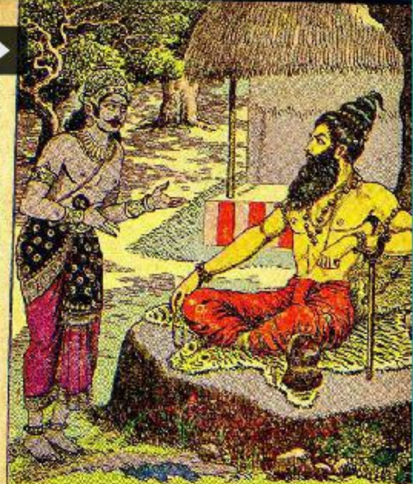
विश्वामित्रांना तो अपमान असह्य वाटला. ब्रह्मतेजासमोर क्षत्रियाचें बळ किती टिकाव धरणार! तर मग मी देखील ब्रह्मत्वाची प्राप्ति करून घेणार. असें मनाशीं ठरवून विश्वामित्र ऋषि तपश्चर्या करण्यासाठीं सपत्नीक दक्षिणेकडे निघाले. तेथें त्यांना अनुक्रमें हविष्यन्द, मधुष्यन्द, दृढनेत्र व महारथ अशीं चार अपत्यें झालीं.

विश्वामित्रांची तपश्चर्या पाहून ब्रह्मदेवानें प्रत्यक्ष दर्शन दिलें व म्हणाला–"सर्व क्षत्रिय तुला आज आधीन झाले आहेत. तूं राजर्षि झालास!"

पण राजर्षि पदवी मिळाल्यानें विश्वामित्राचें समाधान झालें नाहीं. त्यांना ब्रह्मर्षि व्हावयाचें होतें. म्हणून त्यांनीं पुन्हां तपश्चर्या सुरू केली.

त्याच वेळीं इक्ष्वाकु वंशाचा राजा त्रिशंकु यानें सशरीर स्वर्ग जाण्यासाठीं यज्ञ सुरू केला. त्याच्या कुल गुरूनें हें अशक्य आहे असें त्याला सांगितलें. पण त्याचें समाधान झालें नाहीं. म्हणून तो वशिष्ठ ऋषींच्या मुलांकडे, त्यांची मदत घेण्याच्या अपेक्षेनें दक्षिणेकडे गेला. त्यांनीं त्याचा अपमान करून "मूर्ख आहेस! चालता हो!" असें सांगून त्याची भर्त्सना केली.

पण त्रिशंकु स्वस्थ बसला नाहीं. तो म्हणाला–"तुमची नाहीं तर मी दुसऱ्या

कोणाची तरी मदत घेऊन सशरीर स्वर्गांत जाऊन दाखवतों, पहा!"

वशिष्ठ मुनींच्या सर्व मुलांना त्याचा तो उद्दंडपणा आवडला नाहीं. त्यांनीं त्याला शाप दिला कीं तूं चांडाळ होशील!

शापामुळें त्रिशंकूचें सर्व शरीर काळें कुट्ट झालें. त्याचीं सर्व वस्त्रें पण काळीं झालीं. त्याचे सोन्याचे दागिने लोखंडासारखे काळे पडले. त्यानें वशिष्ठ मुनींचे शत्रु विश्वामित्र यांच्याकडे जाण्याचें ठरविलें.

विश्वामित्र त्रिशंकूचें म्हणणें ऐकून घेऊन म्हणाले–"मी तुला याच रंगा रूपांत स्वर्गांत

पोंचता करीन !" असें सांगून विश्वामित्र ऋषींनीं यज्ञाची तयारी केली. ऋषी व मुनींना पाचारण करण्यासाठीं आपल्या शिष्यांना पाठविलें. वशिष्ठ मुनींचे शिष्य सोडून सर्व आले. विश्वामित्रांनीं त्यांना शाप दिला.

यज्ञ सुरू झाला. पण हवि घ्यायला देव आले नाहींत. विश्वामित्रांना क्रोध आला. ते त्रिशंकूला म्हणाले—"मी आजपर्यंत जी तपश्चर्या केली आहे ती पणास लावून तुला स्वर्गांत पाठवितों !" सर्व मुनींसमक्ष त्रिशंकु स्वर्गारोहण करूं लागला.

परंतु इंद्र व इतर देवांनीं त्याला स्वर्गांत पाऊल देखील ठेवूं दिलें नाहीं व त्याला खालीं ढकललें. खालीं पडत असतां त्रिशंकु ओरडला—"मुनिवर वांचवा !"

रागाच्या भरांत विश्वामित्रांनीं दक्षिणेकडे एक नवीन सप्तर्षि मंडल निर्मित केलें व म्हणाले—"मी एक नवीन स्वर्ग व नवीन देवांची सृष्टि करीन."

तें ऐकून देव व मुनि घाबरले. त्यांनीं हात जोडून विश्वामित्रांजवळ प्रार्थना केली—"महात्मन् ! शापग्रस्त त्रिशंकूला स्वर्गांत कशी जागा देतां येईल ?"

"मी त्याला वचन दिलें होतें तुला सशरीर स्वर्ग देईन. माझें वचन चुकणार नाहीं." विश्वामित्र म्हणाले.

नंतर विश्वामित्र दक्षिणेकडे पुष्कर नामक तपोवनांत तपश्चर्या करूं लागले.

त्याच वेळीं अंबरीष राजानें एक यज्ञ आरंभ केला आणि इंद्र यज्ञपशूला पळवून घेऊन गेला. राजगुरूनें राजाजवळ निवेदन केलें कीं यज्ञपशु परत मिळविलाच पाहिजे. नाहींतर नरबलि द्यावा लागेल. अंबरीष राजाला यज्ञपशु न मिळाल्या कारणानें तो नरबलीसाठीं नराच्या शोधार्थ निघाला.

भृग्रातुद नांवाच्या पर्वतीय प्रदेशांत ऋचीक नांवाचे एक ऋषि सपत्नीक रहात असत. त्यांच्याकडे जाऊन अंबरीष राजानें त्याच्यावर ओढवलेला प्रसंग सांगून कांहीं तरी तोड सुचविण्यास विनंति केली. तो म्हणाला—"आपल्याला तीन पुत्र आहेत. आपण एकाला दिलात तरी माझें कार्य पूर्ण होईल." ऋचीक म्हणाला—"मोठ्या मुलाला देण्यास मी तयार नाहीं." त्यांची पत्नी म्हणाली—"मी सर्वांत धाकट्यास देण्यास तयार नाहीं." मधल्याचें नांव शुन:शेष असें होतें. तो राजाला म्हणाला—"आतां आई-वडिलांच्या तोंडीं मला पुढील वाक्य ऐकण्याची इच्छा नाहीं. ते मला विकायला तयार आहेत. तूं मला घेऊन चल."

अंबरीष उन्हांत शुन:शेषला बरोबर घेऊन निघाला. विसाव्यासाठीं दोघे थोडा वेळ विश्वामित्र मुनींच्या आश्रमांत थांबले. विश्वामित्रांना पाहून शुन:शेषनें ऋषींच्या पायांवर लोटांगण घातलें व रक्षण करण्यास विनंति केली.

विश्वामित्र ऋषींना दया आली. त्यांनीं आपल्या मुलांना म्हटलें—"तुमच्यापैकीं एकानें याच्याबद्दल राजाबरोबर जावें." पण एकानें देखील ऐकलें नाहीं. तेव्हां त्यांनीं वशिष्ठ मुनींच्या मुलांना जो शाप दिला होता तो स्वत:च्या मुलांना दिला.

नंतर विश्वामित्र ऋषींनीं शुन:शेषला दोन मंत्र शिकविले. म्हणाले—"बलिस्तंभाला बांधल्यावर तूं हे मंत्र म्हण"

शुन:शेषच्या अंगाला रक्त चंदन चोपडून त्याला लाल वस्त्रें नेसवून बलिस्तंभाला दर्भानें बांधण्यांत आलें. तेव्हां त्यानें दोन्ही मंत्र म्हटले. अग्निनारायणानें प्रत्यक्ष दर्शन देऊन दीर्घायुचा वर दिला. [पुढें चालू]

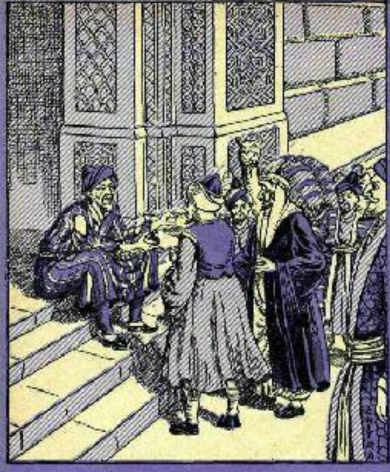
खलीफा उमर

महंमद पैगंबर यांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या उपदेशांचा प्रचार करण्यासाठीं त्यांचा जावई अबू बकर हा पहिला खलीफा झाला. तो मुसलमानांचा धर्मगुरु होता. त्याच्यानंतर उमर अल खत्ताब हा दुसरा खलीफा म्हणून नेमला गेला.

हारून अल रशीद खलीफा विषयीं तर आपल्याला थोडी फार माहिती आहेच. पण त्याच्या काळापर्यंत खलीफा हे राजा व महाराजाप्रमाणें हळू हळू भोगविलासांत गुरफटूं लागले होते. धार्मिक कार्यापेक्षां त्यांचा वेळ जास्त करून ललित कलांना प्रोत्साहन देण्यांत जाऊं लागला. परंतु पहिले खलीफा अबू बकर हे तसे नव्हते. त्यांचें आचरण त्याच्या अनुयायांना उदाहरण होईल असें होते. खलीफा उमर यांचें चरित्र देखील अबू बकर यांच्यासारखेंच जगाला आदर्श असेंच होतें. त्यांची राहणी अगदी साधी असे. मुसलमान धर्माच्या उन्नतीसाठीं व प्रसारासाठीं त्यांना अनेक युद्धें करावी लागलीं. त्यांच्या धर्माचरणाविषयीं अनेक गोष्टी सांगतात.

स्वार्थ ही वस्तूच हजरत उमर यांस माहीत नव्हती. येमनचें राज्य हस्तगत करून घेतल्यावर हजरत उमर यांनीं त्या राज्यांतलें सर्व धन व संपत्ति मुसलमानांना समसमान वांटून दिली. त्यांत एक सुंदर कापड होतें. त्याचा एकेक लहान तुकडाच प्रत्येकाच्या वांट्यास आला. हजरत उमर त्या कापडाची लुंगी करून वापरूं लागले.

ती लुंगी नेसून हजरत उमर मदिनेच्या मशिदींत गेले. त्यांना मुसलमानांना आज्ञा

केली—" काफिरांशीं युद्ध करण्यास सज्ज व्हा !" तेव्हां एक जण उठून म्हणाला—" आपली आज्ञा आम्हांला मान्य नाहीं !"

" कां नाहीं ?" हजरत उमर यांनीं विचारलें.

" येमेनच्या युद्धांत मिळालेलें कापड आपण सर्वांना वांटून दिलें. सर्वांना एकेक तुकडा मिळाला मग एक लुंगी पुरेसें कापड आपल्या वाट्याला कसें काय आलें ? याचें उत्तर प्रथम मिळालें पाहिजे !" तो म्हणाला.

हजरत उमर आपला मुलगा अबदुल्ला याच्याकडे वळून म्हणाले—" प्रश्न बरोबर आहे. याचें उत्तर पण मिळालें पाहिजे." तेव्हां अबदुल्ला उठून म्हणाला—' मुसलमानहो ! आपल्या पुढाऱ्याला लुंगीची गरज होती व त्यांच्या वाट्याला आलेलें कापड त्यापुरेसें नव्हतें. म्हणून मी आपल्या वांट्याचें कापड दिलें. मी तें दिलें नसतें तर हजरत उमर येथें आज येऊं शकले नसते कारण, त्यांच्याकडे त्या बेताचें एकहि वस्त्र नव्हतें."

प्रश्नकर्ता उठून म्हणाला—" हजरत उमर यांची आज्ञा शिरसावंद्य आहे !"

हजरत उमर हे सीरिया, मेसोपोटेमिया, इजिप्त, इराण वगैरे देश जिंकून इराकमध्यें आले व त्यांनीं तेथें बसरा व कूफा हीं दोन नगरें बसविलीं. ते परत मदिन्याला आले तेव्हां त्यांचीं सर्व वस्त्रें फाटून गेलीं होतीं. तेच कपडे घालून मशिदीच्या पायऱ्यांवर बसून त्यांनीं प्रजेच्या फिर्यादी ऐकल्या. त्यांनीं लहान-थोर किंवा श्रीमंत-गरीब असा भेदभाव केला नाहीं.

त्याच सुमारास कॉंस्टँटिनोपलच्या खिस्ती अंमलदारानें मदिन्याला आपला एक हेर खलिफाचें धन व वैभव आणि सैन्य यांची इत्थंभूत माहिती गुप्तपणें काढून आणण्यासाठीं पाठविला होता त्यानें मदिन्याला आल्यावर लोकांना विचारलें—" तुमचा राजा कोठें आहे ?"

लोक म्हणाले—" आमचा राजा ! तो परमेश्वर अल्ला आहे ! त्याच्याशिवाय दुसरा कोणी राजा नाहीं. मात्र त्याचा एक सेवक आहे. तो त्या परवरदीगार अल्लाला जे शरण गेले आहेत त्यांचा नायक आहे. त्याला आम्ही खलीफा म्हणतों. तो मशिदींतच नेहमीं राहातो. फिर्यादी आलें कीं त्यांच्या फिर्यादी ऐकतो व न्यायनिवाडा करतो. नाहींतर तेथेंच पडून राहातो."

हेर मशिदीपर्यंत गेला. तेथें हजरत उमर मशिदीच्या तापलेल्या दगडी पायऱ्यांवर उन्हांत पडून होते. डोक्याखालीं उशी देखील नव्हती. घामाच्या धारा वहात होत्या. तें दृश्य पाहून हेर म्हणाला—" या फकिरासमोर तर मोठमोठ्या बादशहांचीं डोकीं नमली नाहींत तरच आश्चर्य ! इतक्या मोठ्या बलाढ्य साम्राज्याचा अधिपति असून फकिरासारखी याची राहणी !"

इराण देशाची राजधानी इस्तखर येथें होती. तेथील राजा पराभव झाल्यावर त्याचा राजवाडा जमीनदोस्त झाला. त्यांत कित्येक

अनमोल वस्तू खलीफाला मिळाल्या. त्यांत साठ फूट लांबी व रुंदी असलेला एक सुंदर गालिचा होता. त्यावर एक सुंदर बागेचें चित्र होतें. फूलें हिऱ्याची पानें पाचूंचीं व झाडें सोन्याच्या तारेचीं होतीं. त्या गालिच्याची खरी किंमत किती आहे हें मुसलमान सरदार अबू बक्र्स याला माहीत नव्हतें. पण एक सुंदर वस्तु आहे हें ओळखून त्यानें खास खलीफांना उपहार म्हणून तो गालिचा अर्पण केला.

तो गालिचा पाहून खलीफांना फार आनंद झाला. हा गालिचा सर्व अरब सरदारांचा आहे, असें सांगून त्यांनीं त्याचे तुकडे करविले व सरदारांना वांटून टाकले. स्वतःजवळ एक तुकडा देखील ठेवला नाहीं. असें सांगतात कीं त्यापैकीं एका तुकड्याची किंमत वीस हजार दिनार मिळाली.

इराण देशाच्या पराजित सरदारांपैकीं एकाचें नांव हर्मुजान असें होतें. त्यनें या अटीवर शस्त्र खालीं ठेवलें कीं, खलीफा स्वतः सांगतील त्याप्रमाणें त्याला वागविण्यांत यावें. त्याला घरून दोन मुसलमान सरदार मदिन्याला घेऊन गेले. त्यानीं हजरत उमर यांच्यासमोर त्याला हजर केलें.

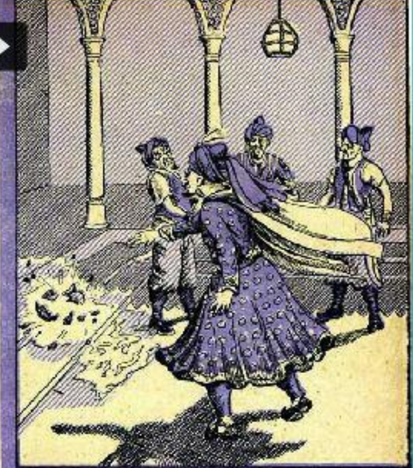
हजरत उमर मशिदीच्यासमोर अंगणांत फाटके कपडे घालून एका फाटक्या चटईवर बसले होते. इराणी सरदार स्वतः उत्तम वस्त्रें घालून आला होता. इतक्या मोठ्या साम्राज्याच्या अधिपतीची ती साधी राहणी पाहून श्रद्धेमुळें त्याची मान खालीं झाली. खलीफा म्हणाले—"तुझ्यासारख्या श्रीमंतीचा तोरा मिरविणाऱ्यांना चेंचून काढण्यासाठीच अल्लानें इस्लाम धर्माची स्थापन केली आहे." नंतर त्यांनीं त्या सरदाराला जाडे भरडे कपडे अंगांत घालायला सांगितलें. सरदारानें तसें केल्यावर ते म्हणाले—"सर्व वैभव त्या परवरदिगार अल्लाचें आहे!" "तर मग हें काम देखील त्या ईश्वराचेंच असलें पाहिजे. कारण तो तटस्थ राहिला असता तर आमचा जय झाला असता. हें मी तुमचा जुना इतिहास पाहून सांगत आहें. देवानेंच हात दिला म्हणून तुमचा जय आणि आमचा पराजय झाला." इराण देशाचा सरदार म्हणाला.

तें ऐकून खलीफांच्या कपाळाला आंठ्या पडल्या. आतां आपल्याला प्राणदंडाची शिक्षा होणार, अशी त्या सरदाराला भीति वाटली. त्याच्या घशाला कोरड पडली व त्यानें प्यायला पणी मागितलें. त्याला एका मडक्यांत प्यायला पाणी देण्यांत आलें. भांडें हातांत घेऊन त्यानें खलिफांकडे एकदां पाहिलें.

"पी! शंका कसली?" खलीफांनीं विचारलें.

"मी पाणी पिऊं लागतांच कोणी डोकें उडवील कीं काय ही शंका माझ्या मनांत आली आहे!" सरदार म्हणाला.

"असल्यास शंकांपासून तो अल्लाच तुझें रक्षण करो! तुझें पाणी पिऊन होईपर्यंत तुझ्या केसाला देखील धक्का लागणार नाहीं." हजरत उमर म्हणाले.

पण सरदारानें तें पाण्याचें मडकें फोडून टाकलें. तरी हजरत उमर यांनीं त्याला त्याबद्दल शिक्षा केली नाहीं. त्याचा तो तेजस्वीपणा त्यांना कौतुकास्पद वाटला. त्याला त्यांनीं सोडून दिलें.

खलीफांच्या त्या औदार्याचा हर्मुजान याच्या मनावर इतका परिणाम झाला कीं त्यानें इस्लाम धर्म स्वीकारला. त्याला एक मोठी मानाची जागा मिळाली.

जेरुसलम नगरावर देखील मुसलमान धर्माचा अधिकार झाला होता. पण तें ख्रिस्ती धर्माचें एक क्षेत्र होतें. सोफ्रोनियस

नांवाच्या धर्म गुरूचें तेथें आधिपत्य होतें तें कळल्यावर स्वतः हजरत उमर एकटे त्यांच्या भेटीसाठीं मदिनेहून जेरुसलेम येथें गेले. त्यांच्या उंटासाठीं एका बाजूला पिशवींत चारा होता व दुसऱ्या बाजूला खजूर. या व्यतिरिक्त त्यांच्याजवळ एक लाकडी थाळी व पाणी प्यायचें भांडें होतें. रात्रंदिवस प्रवास करीत हजरत उमर कित्येक दिवसांनीं जेरुसलेमला पोंचले. वाटेंत लोकांचीं आपसांतलीं भांडणें मिट-विण्यासाठीं किंवा नमाज प्रार्थनेसाठीं फक्त ते थांबत होते. जेरुसलेम नगराच्या स्वातंत्र्य पत्रावर सही करून त्यांनीं नगरांत प्रवेश केला.

सोफ्रोनियस याच्याबरोबर नगरांत जात असतां त्यांना एक चर्च दिसलें. तेव्हां त्याना नमाज-प्रार्थनेची आठवण झाली. सोफ्रो-नियसला त्यांनीं विचारलें. नमाज-प्रार्थनेची वेळ झाली आहे. एक जागा दाखवावी. त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणें सोफ्रोनियसनें चर्च-कडेच बोट दाखविलें.

"तुमचा धर्म मला मान्य नाहीं. म्हणून चर्चमध्यें नमाज-प्रार्थना करणें बरोबर होणार नाहीं." खलीफा म्हणाले. प्रार्थना झाल्यावर खलीफांनीं ख्रिस्ती गुरूला विचारलें—"मुसल-मानांना आपली मशीद बांधायला एखादी जागा दाखवावी."

सोफ्रोनियस खलीफाला सुलेमानच्या तीर्थस्थळाजवळ घेऊन गेले व तेथें त्यानें मशीद बांधायला सांगितलें. तेथें एक जॅकब शिला नांवाची एक पवित्र शिला होती. त्या शिलेवर दगड माती सांचलेली होती. ती पाहून खलीफा कांहीं बोलले नाहींत. घाण उचलून त्यांनीं ती दूर फेंकून दिली. नंतर ती जागा स्वच्छ करण्यांत आली व त्या जागीं उमर यांनीं एक मशीद बांधविली. ती मशीद उमर मशीद म्हणून आजपावेतों त्याच जागीं आहे.

हजरत उमर सर्व आयुष्यभर मक्का व मदिना या दोन नगरांतच राहाले. जुन्या व फाटक्या कपड्यांशिवाय इतर वस्त्रें त्यांनीं कधीं वापरली नाहींत. हातांत काठी घेऊन ते नगरांत रोज एक फेरी मारून येत व कोठें काय काय चाललें आहे हें प्रत्यक्ष डोळ्यांनां पाहून येत. कोठें चारी लबाडी आढळून आली कीं लगेच जागच्या जागीं गुन्हेगाराला शिक्षा करीत. कोणी अक्षम्य अपराध केला असेल तर त्याला ते आपल्या

काठीनें छान चोपून काढीत. एकदां ते एका गल्लींतून जात होते. ती गल्ली गवळ्याची होती. त्यांनीं एका म्हाताऱ्या गवळणीला दुधांत पाणी घालत असतांना पकडलें. त्यांनीं जवळ जाऊन तिला विचारलें—"काय हें आजी ? असली लुच्चेगिरी ? पुन्हां दुधांत पाणी घालूं नका !" म्हातारीनें आपली चूक कबूल केली व पुन्हां तसला अपराध न करण्याचें वचन दिलें.

दुसऱ्या दिवशीं खलीफा पुन्हां त्याच वाटेनें निघाले. पुन्हां म्हातारीनें दुधांत पाणी घातलेलें पाहून म्हणाले—"म्हातारे ! काल तूं पुन्हां कधीं पाणी घालणार नाहीं याची कबुली दिली होतीस !"

म्हातारी म्हणाली कीं मी खात्रीपूर्वक शपथ घेऊन सांगतें कीं मी दुधांत पाणी घातलेलें नाहीं.

ती बोलतच होती, तितक्यांत तिची मुलगी बाहेर येऊन म्हणाली—"आई, तूं कां खोटें बोलत आहेस ? एक तर लुच्चेगिरी व त्यावर खोटें ? अल्ला तुला कधीं माफ करील का ?"

तें ऐकून खलीफांच्या मनाचें समाधान झालें. ते म्हातारीला कांहींच बोलले नाहींत. पण आपला मुलगा अब्दुल्ला व आकिम यांना बोलावून त्यांनीं विचारलें—"या सुशील मुलीशीं लग्नास तुमच्यापैकीं कोण तयार आहे ? तिला जीं मुलें होतील तीं तिच्यासारखींच गुणी व सुशील निघतील"

आकिम लग्नास तयार झाला. खलीफाच्या मुलाचें एका गवळणीच्या मुलीशीं लग्न झालें.

त्यांचा नातू अब्दुल अजीज हाच पुढें खलीफा झाला. पांच प्रसिद्ध खलीफांपैकीं तो एक मानला जातो.

दिलवारा जैनालय

अरवली पर्वताच्या रांगेंत आबू पर्वत आहे. त्या पर्वतावर दिलवाराचें सुप्रसिद्ध जैन देवालय आहे. हें देऊळ समुद्राच्या पातळी पासून ४००० फुट उंचीवर पर्वतांत बांधलेलें आहे. मध्ययुगांतील कला यांत जागोंजागीं दृष्टिगोचर होते. या देवालयाच्या मध्यभागीं एक वर्गाकार दालन आहे. त्यांत चतुर्मुख आदिनाथाची मूर्त आहे. याच्या उत्तरेकडील देवळांत देखील या देवाची मूर्त प्रतिष्ठित केलेली आहे. पश्चिमेकडे विमलशानें बांधलेलें देवालय आहे. हें पार्श्वनाथाचें देऊळ आहे. त्याच्या शेजारच्या देवालयांत नेमिनाथाची मूर्त आहे.

आबू पर्वतावर या जैन देवालयाव्यतिरिक्त हिंदूंचीं तीर्थक्षेत्रें पण अनेक आहेत. या पर्वतावरील प्राकृतिक दृश्यें प्रेक्षणीय आहेत. म्हणून पुष्कळ यात्रेकरू देव-दर्शनाच्या निमित्तें आबू पर्वताची सहल करण्यास येतात.

